

Marko Zajc*

Od Magnusa do Planine Aids v Sloveniji od 1987 do 1992 med politiko, javnim zdravjem in družbo**

IZVLEČEK

Članek je zasnovan kot poskus zgodovinskega pregleda politične zgodovine aidsa od druge polovice osemdesetih do začetka devetdesetih let 20. stoletja. Prispevek temelji predvsem na omembah bolezni v osrednjem slovenskem dnevnem časopisu Delo, kot pomemben vir pa je treba poudariti (še neurejeno) arhivsko gradivo NIJZ o tej problematiki. Prisotnost problematike v parlamentarnih telesih smo analizirali in kontekstualizirali s pomočjo digitaliziranega parlamentarnega gradiva Slovenski parlamentarni korpus, ki ga je infrastrukturni program INZ pripravil v okviru Slovenske raziskovalne infrastrukture za jezikovne vire in tehnologije (clarin.si). Najbolj očitni lastnosti dinamike v zvezi z aidsom v javnosti med letoma 1987 in 1993 sta »degejzacija«
aidsa in simbolni premik pozornosti s homoseksualcev na intravenozne uživalce drog.

Ključne besede: Aids, Slovenija, politična zgodovina, javno zdravje

ABSTRACT

FROM MAGNUS TO PLANINA AIDS IN SLOVENIA 1987–1992 BETWEEN POLITICS, PUBLIC HEALTH, AND SOCIETY

The article is conceived as an attempt to provide a historical overview of the political history of AIDS from the second half of the 1980s to the early 1990s. The contribution

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; marko.zajc@inz.si

** Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolitični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

is based mainly on the references to the disease in the central Slovenian daily newspaper *Delo*. The archival materials of the National Institute of Public Health (NIJZ) on this issue, which have yet to be sorted, should also be highlighted as an important source. The presence of this issue in the parliamentary bodies has been analysed and contextualised using the Slovenian Parliamentary Corpus, which consists of digitised parliamentary materials and was prepared by the INZ Infrastructure Programme in the context of the Slovenian Common Language Resources and Technology Infrastructure (*clarin.si*). The most notable feature of the AIDS dynamic in the public sphere between 1987 and 1993 is the so-called “de-gayisation” of AIDS and the symbolic shift of the so-called “most-at-risk group” from homosexuals to intravenous drug users.

Keywords: AIDS, Slovenia, political history, public health

Uvod

Osnovni namen članka je pregled politične pa tudi splošno družbene prisotnosti aidsa v Sloveniji od druge polovice osemdesetih do začetka devetdesetih let 20. stoletja. Politične perspektive prisotnosti epidemije seveda ni mogoče ločiti od družbene in medicinske dinamike, poudarek na politiki pa pomeni predvsem določeno interpretativno perspektivo. Na kakšen način in kdaj je bil aids politični problem in na kakšen način in kdaj ni bil? Kateri akterji so se ukvarjali z aidsom in kako so ga umestili v politično strategijo in prakso? Kakšne politične učinke so imele družbeno-medicinske akcije in kdo jih je podpiral? Kakšno vlogo so imeli mediji v tem obdobju in kako so prevajali problematiko aidsa v politični jezik? Večina teh vprašanj je retorične narave, prispevek ne bo odgovoril na vsa, bo pa vsa izmed naštetih problematiziral na konkretnih zgodovinskih primerih. Prispevek temelji predvsem na omembah bolezni v osrednjem slovenskem dnevem časopisu *Delo*, kot pomemben vir je treba poudariti (še neurejeno) arhivsko gradivo NIJZ (Nacionalnega inštituta za javno zdravje) o tej problematiki, dogajanja pa so dodatno osvetlili arhivi družbenopolitičnih organizacij. Prisotnost problematike v parlamentarnih telesih po letu 1990 smo analizirali s pomočjo digitaliziranega parlamentarnega gradiva Slovenski parlamentarni korpus, ki ga je infrastrukturni program INZ pripravil v okviru Slovenske raziskovalne infrastrukture za jezikovne vire in tehnologije (*clarin.si*).

Kljub uporabi arhivskih virov in digitaliziranih parlamentarnih zapisnikov predstavlja hrbtenico prispevka analiza pisanja osrednjega slovenskega dnevnika *Delo*. Vloga osrednjega dnevnega časopisa v republiki (in kasneje državi) je *Delo* dajala poseben položaj: po eni strani je v veliki meri ustvarjalo slovensko javnost. Še tako majhna novica je pridobila »vseslovenski« značaj in vpliv, če je bila objavljena v tem časopisu. Po drugi strani je bilo *Delo* iz istih razlogov na udaru dominantne politike v

republikli/državi. Pri uporabi časopisnih virov kot osnove za historično analizo obstaja nevarnost, da nas pri interpretaciji zanese diskurz obravnavanega medija, zato je treba poudariti, da se pri povzemanju *Dela* zavedamo, da gre za reprezentacije in ne nujno absolutno resnico. Reprezentacije pa so pomemben del sodobne politike.

Raziskava politične in družbene dimenzije aidsa v Sloveniji je odkrila več tem, ki se jim v tem prispevku nismo mogli posvetiti, čeprav so prav tako pomembne za zgodovinsko razumevanje prisotnosti bolezni v slovenski javnosti. V prvi vrsti moramo omeniti aids kot problematiko mednarodne politike. Osrednji slovenski časopis *Delo* je o tem veliko poročal, zato ostaja zgodovinska analiza pogleda slovenskih medijev na mednarodno politiko aidsa pomembna tema, ki še čaka na podrobno obravnavo. Zanimiva bi bila tudi historično-diskurzivna analiza aidsa kot metafore, če uporabimo slavno sintagmo Susan Sontag.¹ V slovenskem političnem in medijskem prostoru lahko opazimo pestro uporabo aidsa kot metafore v različnih tekstih in kontekstih. Slovensko jezikoslovno javnost je pretresala debata o aidsu kot jezikoslovnem problemu. Slovenski jezikoslovci so poskušali posloveniti kratico AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) v SPIP (sindrom pridobljene imunske pomanjkljivosti) ali SPIN (sindrom pridobljene imunske nezadostnosti),² vendar je ostal v uporabi izraz aids, običajno pisan z malimi črkami.

1987

Po prvih akcijah leta 1985 so v letu 1986 gejevske aktivisti v Sloveniji nadaljevali ozaveščanje o aidsu. Na festivalu Magnus 1986 so izdali poseben letak o aidsu, decembra 1986 pa je tematika nove bolezni našla svoj prostor tudi v osrednjem slovenskem kulturnem centru, v Cankarjevem domu. Pod ciklusom z naslovom AIDS – tema gledališča ter družbeno medicinski problem so prikazali dva celovečerna filma in gledališko predstavo, organizirali so tudi okroglo mizo.³ Predstavo v produkciji Drame SNG Maribor z naslovom *Tako kot je* je režiral Vinko Möderndorfer, nastopali pa so mladi igralci debitanti, med njimi tudi kasneje uveljavljena igralca Borut Veselko in Dario Varga. Drama je »na odkrit in občutljiv način govorila o aidsu, bolezni, ki ob nemoči medicine postaja nov problem človeštva.«⁴ Na okrogli mizi so sodelovali strokovnjaki z Republiškega komiteja za zdravstvo in tudi gostje iz tujine. Ob zaključku leta 1986 aidsa v Sloveniji ni bilo mogoče ignorirati: pojavili so se prvi primeri okuženih in obolelih, raslo je tudi število člankov o aidsu v slovenskih časopisih. *Delo* je leta 1986 objavilo več prispevkov o soočenju Svetovne zdravstvene organizacije z aidsom,⁵ o boju proti bolezni v ZDA in zahodni Evropi, pa tudi v bližnjih državah.

1 Susan Sontag, *AIDS and Its Metaphors* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 1989).

2 Velemir Gjurin, »Jezikovno razsodišče: Aids škodi tudi slovenščini,« *Delo*, 17. 1. 1987, 4.

3 »Cankarjev dom, koledar prireditve,« *Delo*, 27. 11. 1986, 13.

4 »Drama o AIDS na malem odru mariborske Drame SNG,« *Delo*, 27. 9. 1986, 1.

5 Uroš Lipušček, »Aids postaja največja nevarnost človeškemu zdravju v tem stoletju,« *Delo*, 24. 11. 1986, 7.

V začetku februarja 1987 je *Sobotna priloga Dela* objavila obsežno reportažo o stanju aidsa v Sloveniji. Novinarja sta pohvalila klub Magnus, da je glede aidsa ukrepal prvi v Sloveniji in Jugoslaviji. Pogovarjala sta se tudi z (anonimnim) predstavnikom Magnusa, ki je poudaril, da je mogoče aidsu kljubovati samo z ozaveščanjem. Denar za boj proti bolezni bi najbolje porabili, če bi ga namenili propagandi, nakupu dobrih kondomov in injekcijskih igel za narkomane. Novinarja sta vprašala predstavnika Magnusa, ali so se že povezali z oblastjo. Gejevski aktivist je odgovoril negativno. Ko so v Cankarjevem domu predstavljali projekt Magnus, so skušali z njimi navezati stike: »Njihovi predstavniki so rekli, da se bodo oglasili, se pogovorili z nami, a do zdaj ni bilo nikogar.« Priznal je, da se v Magnusu zbirajo predvsem intelektualci, na ostale homoseksualce Magnus nima vpliva. Problematični so predvsem nižji sloji, ki se pogosto ukvarjajo z moško prostitucijo. Predstavniki Magnusa je za njih predlagal propagandno akcijo po javnih straniščih in avtobusih, represija bi jih potisnila samo še v večjo ilegalo. Članek je uravnoteženo prikazal še drugi dve rizični skupini: narkomane in hemofilike. Medtem ko je anonimni narkoman nazorno opisal menjavanje umazanih igel in stigmatizacijo narkomanov od oblasti, pa so hemofiliki lahko poudarili predvsem svoj položaj nedolžnih žrtev. Društvo hemofilikov je že leta 1985 organiziralo številna predavanja o aidsu, v letu 1986 so se vsi odločili, da gredo na testiranje. Od 160 članov je bilo pozitivnih okrog deset hemofilikov. Novinarja sta ugotovila, da je, kar zadeva preventivo, stanje še vedno na stopnji »moralni bi« ali »moralni bomo«. Strokovna skupina pri Republiški komisiji za varstvo prebivalstva pred nalezljivimi boleznimi ni storila nič ali zelo malo, aidsa pa se niso bale samo rizične skupine, ampak tudi mnogi drugi. Stomatološka ambulanta za hemofilike ni našla zobozdravnika, ki bi bil pripravljen zdraviti zobe tej skupini. Najbolj pametno bi bilo, sta ugotavljala novinarja, da bi Jugoslavija izkoristila prednost pred drugimi državami in začela preventivo po šolah v okviru spolne vzgoje.⁶

Dober mesec dni kasneje je aids v Sloveniji za nekaj dni postal dnevno-politična tema. Marca 1987 sta politično javnost v Jugoslaviji in Sloveniji pretresali afera s 57. številko *Nove revije* in t. i. plakatna afera. Ta je bila preko Zveze socialistične mladine Slovenije (v nadaljevanju ZSMS) neposredno povezana z aidsom in gejevskim gibanjem. ZSMS je likovno podobo praznovanja dneva mladosti zaupala umetniškemu kolektivu NSK, ki je v plakatu združil nacistično in komunistično simboliko in s tem namignil na totalitarnost oblasti v Jugoslaviji. Ko so v Beogradu odkrili, da je sicer že sprejeti plakat predelava nacistične predloge, se je po Jugoslaviji sprožil val ogorčenja.⁷ Predsedstvo zvezne mladinske organizacije v Beogradu je, poleg razvpitega plakata in pisanja *Mladine* in *Tribune*, slovenski mladinski organizaciji očitalo tudi »organizacijo kongresa homoseksualcev in lezbijk, ki naj bi se v Ljubljani začel 24. maja.«⁸

6 Tomaž Gerdina in Vesna Marinčič, »Aids je epidemija prihodnosti, zaradi nje bodo umirali samo nevedni,« *Sobotna priloga*, 7. 2. 1987, 21.

7 Aleš Gabrič, »Zaostrenost mednacionalnih odnosov,« v: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, ur. Jasna Fischer et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1173.

8 Ivan Vidic, »Zahteva po analizi dela ZSM Slovenije,« *Delo*, 13. 3. 1987, 1.

Očitno se je zveznim mladincem provokativno zdelo že dejstvo, da bo v Ljubljani pod pokroviteljstvom ZSMS potekal gejevski festival v času praznovanja dneva mladosti 25. maja.

Osemnajstega marca 1987 se je na drugi strani *Dela* pojavila kratka novica z naslovom »Bi kongres homoseksualcev povečal nevarnost aidsa«. Na seji mestnega komiteja za socialno in zdravstveno varstvo so obravnavali poročilo univerzitetne Klinike za infekcijske bolezni in vročinska stanja o ukrepih v zvezi z aidsom, »na seji so v zvezi z napovedanim mednarodnim kongresom homoseksualcev, ki naj bi bil 25. maja v Ljubljani, obvestili prisotne, da je mestna uprava inšpekcijskih služb opozorila republiško inšpekcijo, da bi shajanje te rizične skupine iz vse Evrope pomenilo resno nevarnost zaradi širjenja aidsa«. ⁹ Naslednji dan je *Delo* objavilo komentar novinarja Janeza Kovačiča. Pisec je ugotavljal, da postaja »kongres homoseksualcev« prvovrstni medijski in politični dogodek, k čimer so prispevali tudi ljubljanski mestni organi. Priznal je, da aids ne pozna meja in da Jugoslavija še ni naredila dovolj za zaustavitev kuge 20. stoletja, vendar je po drugi strani ugotavljal, da zahteva aids »nekoliko drugačen pristop, pri katerem medicina nima izključne in najpomembnejše vloge«. Jugoslavija je prehodna in turistična država, v Afriki je ponekod turizem zaradi aidsa povsem propadel. Zaskrbljenost družbe je, je trdil avtor, do neke mere povsem upravičena. Kljub temu se po njegovem mnenju ni mogoče izogniti preveč preprosti povezavi inšpekcijskih služb z aktualnim političnim dogajanjem v slovenski in jugoslovanski družbi. Dobronamerno opozorilo ljubljanskih inšpektorjev je dobilo značaj ukrepa, »ki naj po stranski poti doseže tisto, kar se morda politiki ne zdi povedati naravnost«. Kako naprej? Pobudo bi morala prevzeti stroka, »v nasprotnem primeru bo res možen sklep, da so poskušali inšpektorji opraviti delo drugih in se priklonili brezprizivnemu mnenju o kongresu homoseksualcev kot političnem dogodku«. ¹⁰ Na kaj je namigoval novinar v enigmatičnem novinarskem diskurzu poznega socializma? Komentator je bil očitno prepričan, da ima »afera Magnus« politične, ne pa družbeno-medicinske vzroke, pri čemer iniciatorje politizacije ni iskal v vrstah homoseksualcev, ampak na strani oblasti.

Več informacij o prepovedi dogodka najdemo v arhivskih dokumentih Socialistične zveze delovnega ljudstva (v nadaljevanju SZDL). Že 13. marca sta se sestala Primož Hainz, član izvršnega odbora predsedstva Republiškega komiteja (v nadaljevanju RK) SZDL in Ingrid Bakše, predstavnica RK ZSMS, ki je bila kot sekretarka za interesno združevanje mladih pri mladinski organizaciji zadolžena za nova družbena gibanja. Ingrid Bakše je »zanikala kakršnokoli povezavo z Dnevom mladosti ter opozorila na neodgovorno in netočno informiranje javnosti«. Podala je kratko zgodovino festivala in sekcije Magnus, opozorila, da ne gre za kongres, ampak festival, in predstavila festivalski program. Med preteklim delovanjem sekcije je poudarila srečanje s klubom iz Italije, »ki deluje pod okriljem komunistične mestne uprave v Bologni«, in okroglo mizo o aidsu. Na kratko je predstavila tudi Klub Lilit, novo žensko gibanje, mladinska organizacija pa naj bi si tudi prizadevala, da se bodo v prihodnje organizirale tudi

⁹ Romana Dobnikar, »Bi kongres homoseksualcev povečal nevarnost aidsa«, *Delo*, 18. 3. 1987, 2.

¹⁰ Janez Kovačič, »AIDS in kongresniki«, *Delo*, 19. 3. 1987, 4.

lezbijke. 19. marca je problematiko »kongresa homoseksualcev« obravnaval svet za socialno in zdravstveno politiko pri predsedstvu RK SZDL. Omenjeni organ je trdil, da bi moral Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo in drugi organi na podlagi argumentov stroke ukrepati, da bi zavarovali prebivalstvo pred to boleznijo. Menili so, da niso dovolj samo opozorila inšpekcijskih služb, ampak so zahtevali »takojšnje ukrepanje v smislu prepovedi tega srečanja«. Vzroki za nasprotovanje sveta »manifestaciji« niso bili zgolj zdravstveni in socialni, po njihovem mnenju bi srečanje utegnilo povzročiti pomembne ekonomske posledice na področju turizma v Sloveniji in Jugoslaviji. Da so bila namigovanja novinarja *Dela* o političnih razlogih pravilna, dokazuje naslednji stavek: »Ob vsem tem ni mogoče pregledati tudi negativnih političnih posledic glede na predvideni datum 25. maj 1987.«¹¹

Delo je 20. marca poleg kratkega poročila o zasedanju omenjenega sveta objavilo tudi odziv organizatorjev festivala Magnus pod udarnim naslovom »Dezinformacija«. Magnusovci so opozorili, da so o »kongresu homoseksualcev« prvič brali v nekaterih beograjskih medijih. Mislili so, da so slovenski organi in mediji dovolj trezni in kritični, da se bodo o stvari prej pozanimali. To se ni zgodilo. Čeprav v medijih to ni bilo omenjeno, organizatorji sklepajo, da gre za napihnjeno obravnavanje tedna Magnus, ki ga sekcija za kulturo homoseksualnosti Magnus pri Škuc-forumu organizira tako kot vsako leto v sodelovanju z različnimi ljubljanskimi kulturnimi organizacijami. Kdo in zakaj je dal po treh zaporednih prireditvah festivalu pomen, ki ga nikoli ni imel, organizatorji ne vedo. Vedo pa, da o kakšnem kongresu, na katerem naj bi se sestala »ta rizična skupina«, ni sledu. Po njihovem mnenju gre za eno izmed mogočih strategij, kako izničiti človekove pravice: tako, da ljudi potisneš v »rizično skupino«. Ta pojem pa je, trdijo gejevski aktivisti, v boju proti aidsu že davno preživel. Glede aidsa niso pozabili omeniti, da so akcijo informiranja začeli že pred dvema leti. Pristojnim so celo ponudili distribucijo njihovega gradiva, vendar do takrat še niso prejeli ničesar. Predavanja o boju proti aidsu so načrtovali tudi med spornim festivalom.¹²

V glasilu ZSMS in vse bolj kritičnem mediju *Mladini* so komentatorji afero Magnus nemudoma povezali s plakatno afero. Rastko Močnik je ukrepe oblasti proti homoseksualcem opredelil kot »prvi realni politični učinek štafetne gonje«. Po njegovem mnenju od 20. marca 1987 dalje homoseksualci niso več enakopravni državljani. Šlo naj bi za novost, ki ima vrednost praktične spremembe ustave. Začelo se je s surovo demagogijo in netenjem najnižjih strasti, je bil kritičen Močnik, nadaljevalo z medijsko senzacionalistično kampanjo, potem z opozorilom mestnih inšpektorjev in se končalo s stališčem frontne organizacije (SZDL). Teoretsko je registre gospodstva in oblasti utemeljil s sklicevanjem na Althusserja in Foucaulta ter podal tezo, da pri celotni zadevi sploh ne gre za aids. To naj bi dokazovalo naslednje: 1. predstavnik zvezne ZSM je omenil tudi lezbijke, kar kaže na preprost seksistični izpad; 2. glavna fronta proti aidsu so ravno organizirani in osveščeni homoseksualci. Sekcija Magnus je največ naredila za osveščanje javnosti o nevarnosti aidsa. Vprašanje statusa homoseksualcev je postalo

11 SIAS S37, š. 1117, t. e. 1196. »Ljubljana, 20. marca,« *Delo*, 21. 3. 1987, 2.

12 »Odbor za pripravo tedna Magnus, Dezinformacija,« *Delo*, 21. 3. 1987, 2.

eno izmed osrednjih političnih vprašanj, je bil jasen Močnik, demokratična javnost pa mora odgovoriti z zahtevo, da se v ustavo vnese določilo o enakopravnosti državljanov ne glede na seksualno usmerjenost.¹³

Sekcija Magnus se je po prvih odzivih odločila, da festivala v letu 1987 ne bo organizirala. Tega niso storili zaradi širjenja aidsa, po njihovem mnenju je turizem veliko bolj rizičen za aids, kot je Magnus za turizem. Veliko bolj kot Magnus pa so za turizem rizične javne grožnje človekovim pravicam. Prav tako »tega ne delamo niti zaradi tega, ker so nam dali vedeti, da dan mladosti ni za nas – ali da mi nismo primerni zanj. Z gnusom protestiramo proti tej diskriminatorni potezi in predlagamo, da se sredstva, ki bi jih porabili za prireditev na ta dan, namenijo testiranju krvi ob krvodajalskih akcijah in zaščitnim ukrepom tam, kjer je navadna transfuzija lahko obsodba za smrt (to pa je v vsej Jugoslaviji, razen Slovenije in posameznih centrov drugje).«¹⁴ Poteza Magnusa je bila večplastna in ni opozarjala samo na ideološko izključevanje homoseksualcev iz prave »mladine«, ampak tudi na očitne napake zdravstvene politike v Jugoslaviji v zvezi z aidsom. Samo nekaj dni pred izjavo Magnusa je predsednik Republiške komisije za varstvo prebivalstva pred aidsom Jože Drinovec javno izrazil nezadovoljstvo nad neenotnostjo pri testiranju krvi v Jugoslaviji. Do takrat so namreč samo v Sloveniji testirali vso kri, ki so jo zbrali od krvodajalcev. V drugih republikah so teste opravljali zgolj v večjih medicinskih središčih (Zagreb, Beograd, Zemun). Drinovec se je spraševal, kateri jugoslovanski komite za zdravstvo je pripravljen prevzeti odgovornost za otroka, ki bi dobil virus aidsa s transfuzijo krvi.¹⁵

V začetku aprila se je v *Mladini* oglasila Ingrid Bakše, predstavnica slovenske mladinske organizacije, ki je bila odgovorna za nova družbena gibanja. Kot začetek gonje proti festivalu Magnus je identificirala članke v *Politiki* in *Politiki ekspres* z dne 6. marca 1987. Ingrid Bakše naj bi prvi telefonski klic od mestne veje SZDL dobila že kmalu po objavah v beograjskem tisku. Že po telefonu je razložila, da ne gre za kongres, ampak za kulturni festival. Omenila je tudi, da se je 13. marca 1987 sestala s predstavnikom RK SZDL in mu podrobneje razložila delovanje sekcije Magnus. Ker se ji je zazdelo, da »v informacijskem sistemu SZDL nekaj škriplje«, je 18. marca po telefonu isto zgodbo povedala še Jožetu Smoletu, predsedniku RK SZDL Slovenije. Njeno informiranje ni pomagalo, svet za socialno in zdravstveno politiko je kljub temu svetoval prepoved festivala. »Kdo bo prevzel politično odgovornost za to, da je dezinformacija privedla do diskriminacije,« se je retorično vprašala Ingrid Bakše.¹⁶ Prepoved Magnusa je v naslednji številki *Mladine* podrobneje razdelala Zoja Skušek-Močnik. V svoji analizi je citirala najbolj problematične pasuse o festivalu v jugoslovanskem tisku. Pri časopisu *Politika* so bili prepričani, da pri sovpadanju festivala z dnevom mladosti ne gre za naključje, kot tudi ni bilo naključje, da je »Novi kolektivizem« pripravil sporni plakat. *Politika ekspres* pa je za festival uporabila pridevnik »skarudan« (umazan, grd) in ugotavljala, da »provokacija neče proči«. V obscenem senzacionalizmu je prednjačila revija *Svet*, ki je

13 Rastko Močnik, »Demokratične sile in poskus vpeljave izjemnega stanja,« *Mladina*, 27. 3. 1987, 8.

14 »Sekcija Magnus, Sporočilo Javnosti,« *Mladina*, 3. 4. 1987, 4. »Tedna Magnus in prireditve letos ne bo,« *Delo* 2. 4. 1987, 2.

15 Dragica Bošnjak, »Neodgovorno omahovanje,« *Delo*, 26. 3. 1987, 8.

16 Ingrid Bakše, »Po stranski poti do diskriminacije,« *Mladina*, 3. 4. 1987, 4.

pisala o »dnevh toplih bratov« in se spraševala, ali Jugoslaviji preteči epidemija aidsa, če bodo gejevski »delegati« prešli na »praktično obdelavo kongresne tematike«. Zoja Skušek-Močnik je na podlagi omenjene afere poskušala pokazati, kako zares deluje oblast v Jugoslaviji: 1. gonjo sprožijo množična občila, ki vsiljujejo dve predpostavki: a) 25. maj je svet dan in b) homoseksualnost je protinaravna. 2. Gonjo povzamejo politiki, okolje provokacije se razširi na »Slovence«, seksualni šovinizem se spremeni v nacionalnega. 3. V gonjo se vključijo upravni aparati, prehod iz ideološko-politične sfere v upravno se zgodi v Ljubljani. Avtorica članka je predvsem poudarila dejstvo, da so se na stroko dobesedno požvižgali. 24. marca se je v Kliničnem centru odvijal pogovor o aidsu, na katerem so zdravniki in drugi strokovnjaki jasno povedali, da za prepoved festivala ni nikakršnih medicinskih razlogov. Poročilo o tem pogovoru so objavile zgolj *Primorske novice*.¹⁷

Na izredni skupščini Škuc-foruma 14. aprila 1987 je sekcija Magnus predlagala dopolnitev 33. člena Ustave SFRJ: enakopravnost ne glede na spolno usmerjenost. Zahtevali so odgovor na vprašanje, kako so organi RK SZDL izvedeli za »kongres« in zakaj niso upoštevali strokovnega mnenja in informacij, ki so jih imeli. Opozorili so, da je 25. maj mednarodni dan boja proti aidsu, zato sekcija v ta namen pripravlja razstavo. Razpravo je povzela študentska revija *Tribuna*. Braco Rotar je zahteval kazensko odgovornost za ljudi, ki so prikrivali dejstva in neodgovorno ravnali. Jože Vogrinec je predlagal prosvetljaljsko akcijo o tem, kaj homoseksualnost sploh je, Ingrid Bakše pa je bila mnenja, da gre za kršenje slovenske ustavnosti, ker homoseksualnost v Sloveniji ni inkriminirana. Skupščina Škuc-foruma je sklepe sprejela z veliko večino.¹⁸

Ko je 16. junija 1987 na seji predsedstva RK SZDL beseda nanese na afero Magnus, je Ingrid Bakše ponovila tezo, da niso rizične skupine, ampak dejavnosti. Heteroseksualci ravno tako obolevajo, nič ne pomaga, če bi na tablo na meji napisali »homoseksualcem, narkomanom in podobnim vstop prepovedan«. Zadeva z Magnusom je po njenem mnenju zbudila dvom, da je svet za zdravstvo in socialno politiko strokovni organ zaradi politične odločitve. Slovensko zdravniško društvo je izrazilo o prireditvi diametralno nasprotno mnenje – da je turizem veliko bolj nevaren kot festival Magnus. Tina Tomlje (sicer predsednica Skupščine mesta Ljubljana v letih 1982–86) se je pritožila, da je mladinski tisk opredelil organe SZDL kot konservativne. Povedala je, da je CK ZKS festival Magnus takrat po njeno pravilno obravnaval kot politično dejanje. Poleg tega naj mladinska organizacija ne bi takoj demantirala, da ne gre za kongres, ampak za navadno prireditev. »Če bi vprašali ljudi,« je bila prepričana Tina Tomlje, »bi najbrž dobili drugačen odmev na stališče sveta za zdravstvo in socialno politiko.« V zavesti ljudi naj bi bila še vedno rizičnost »teh ljudi, ki spolno živijo z istim spolom«. ¹⁹

Dve leti kasneje, ko se je ZSMS pripravljala na transformacijo v moderno politično stranko, je Ingrid Bakše v publikaciji *Kompendij za bivše in bodoče politike* napisala,

17 Zoja Skušek-Močnik, »Homoseksualci, Judje, boljšeвики,« *Mladina*, 10. 4. 1987, 14.

18 »Zapisnik izredne skupščine ŠKUC-foruma,« *Tribuna*, št. 14, l. 36 (1987), 20.

19 SI AS 537, š. 533, t. e. 2, 74. seja Predsedstva RK SZDL, Ljubljana, 16. 6. 1987.

da so bili pripadniki gejevskega gibanja »glavna žrtev zamračitve uma in vsesplošne paranoje, ki jo je leta 1987 sprožila plakatna afera«. Začetek festivala Magnus je bil predviden za 25. maj zato, ker je bil pač takrat v Cankarjevem domu prost termin. »Očitno so, kakor je že dolgo v navadi, zvezni organi od slovenskega SZDL zahtevali, naj teden Magnusa onemogoči.« Zaupala je še zanimiv podatek, da je sekcija Magnus festival v resnici predstavila zaradi anonimnih klicev in groženj, vendar naj bi novim družbenim gibanjem ob podpori Škuc-foruma, ZSMS in korektnih novinarjev uspelo zaustaviti represivno kampanjo in onemogočiti morebitne nove pogrome.²⁰ Razlago Ingrid Bakše moramo razumeti tudi v kontekstu priprav na prve večstrankarske volitve. ZSMS je kot družbenopolitična organizacija v novih razmerah našla ideološko sidrišče v že uveljavljenem podpiranju novih družbenih gibanj, kamor je spadalo tudi gejevsko gibanje.

V letu 1987 se je z aidsom ukvarjalo več družbenopolitičnih organizacij in upravnih struktur. Osrednji slovenski organ v boju proti bolezni je bila že omenjena Republiška komisija za varstvo prebivalstva pred aidsom pri Republiškem komiteju za zdravstveno in socialno varstvo, ki so jo sestavljali infektolog Milan Lazar, mikrobiolog Borut Drinovec, epidemiologinja Alenka Kraigher, epidemiologinja Dunja Piškur Kosmač, transfuziologinja Ljerka Glonar in infektolog Jože Vidmar. V poročilu komisije (maja 1987) so poleg ugotovitve, da razreševanje problematike ni samo naloga zdravstvenih delavcev, ampak cele družbe, poudarili predvsem zdravstveno vzgojo, ki bi jo morali okrepiti. Po mnenju komisije bi bilo treba »doseči spremenjeno obnašanje in način življenja vsega prebivalstva (še zlasti na seksualnem področju)«. Uporabe kondomov niso omenjali. V zgodnje odkrivanje bolezni in pravilno strokovno informiranje občanov bi se morala bolj intenzivno vključiti vsa zdravstvena služba. Pozvali so k ustreznemu financiranju, še zlasti za zdravstveno vzgojo prebivalstva. Zdravstvene delovne organizacije, ki so v prvih vrstah v boju proti aidsu, bi morali ustrezno kadrovsko in materialno opremiti, prav tako bi morali po mnenju komisije predvideti povečanje stroškov za zaščito zdravstvenih delavcev pri delu in bolnikov pred okužbo v zdravstvenih organizacijah. Načrtovanih zdravstveno-vzgojnih akcij v tem letu niso opravili zaradi težav s financiranjem gradiv. Afere Magnus v poročilu niso omenjali.²¹

Poleg SZDL so se v boj proti aidsu že leta 1987 vključile tudi druge družbenopolitične organizacije (v nadaljevanju: DPO), še zlasti ZSMS, ki je (na pobudo Magnusa) izdala posebno zloženko o aidsu z naslovom »Ne umrite zaradi užitka ali strahu«. Zloženka je na kritičen način predstavila mladini »zelo tvegane družbene dejavnike«. Med drugim je v zloženki pisalo, da »je pri nas še vedno največ možnosti, da dobiš aids, če sprejmeš kri pri transfuziji«. Pomemben dejavnik tveganja naj bi bilo pomanjkanje maziv, ki se topijo v vodi, in slaba kakovost kondomov. Opozorili so tudi na stanovanjsko situacijo, ki partnerjema ne omogoča skupnega življenja in

20 Ingrid Bakše, »Represija, nova družbena gibanja in iniciative,« v: *Kompendij za bivše in bodoče politike ali popotovanje od Krškega do Portoroža*, ur. Bojana Leskovar (Ljubljana: ČKZ, 1989) 14, 15.

21 NIJZ, nerazporejeno gradivo, Poročilo o aktivnostih in usmeritve v zvezi z varstvom prebivalstva pred sindromom pridobljene zmanjšane imunske odpornosti organizma (AIDS) v SR Sloveniji, Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo, 17.

podpira priložnostni izbor partnerjev in partneric. Svoje naj bi naredili še slaba spolna vzgoja, neetičen odnos zdravstvenega osebja in odiranje nevarnosti okužbe in bolezni v rizične skupine. Kljub temu je vsakdo odgovoren za svoje zdravje in za to, da s svojim ravnanjem ne škoduje drugim.²² Kritično referiranje brošure na transfuzijsko dejavnost in zdravstvo v Sloveniji nasploh je zmotilo Božidarja Voljča iz Zavoda za transfuzijo SRS. Idejo zloženke je sicer pohvalil, manj je bil zadovoljen z izvedbo. Trditev o veliki možnosti za okužbo z aidsom s transfuzijo je zavrnil kot netočno in škodljivo za krvodajalstvo v Sloveniji. Povedal je, da se v republiki od 8. januarja 1986 testira vsa darovana kri. Sestavljavci brošure so omenjali tudi »malomaren odnos do krvodajalske krvi«. Božidar Voljč je, nasprotno, trdil, da je odnos do darovane krvi v Sloveniji tradicionalno spoštljiv.²³ Na Voljčeve pripombe se je odzval Odbor za mobilizacijo proti aidsu pri RK ZSMS. Snovalci zloženke so najprej opozorili, da je bila to sploh prva omemba letaka v medijih. Za nesporazum naj bi bilo krivo različno doje-manje oznake »pri nas«. Snovalci letaka so mislili na Jugoslavijo (širšo domovino), Voljč pa na SR Slovenijo (ožjo domovino). »Dejstvo je namreč, da lahko v Jugoslaviji doživiš prometno nesrečo in s transfuzijo dobiš tudi virus.« Omenjanje deviacije (malomaren odnos), so trdili pri ZSMS, še ne pomeni očitati deviacije. Sploh pa naj bi bila njihova akcija mobilizacijska, saj so skušali opozoriti na tveganje in pridobiti mladino za akcije na osebni in družbeni ravni. Mobiliziral bi se lahko tudi »Zavod SRS za transfuzijo krvi, da bi si prizadeval tudi v drugih republikah doseči to, kar je doseženo v Sloveniji.«²⁴

Trpka kritičnost ZSMS-jevske zloženke, ki jo je pripravil Magnus, je nekoliko bolj razumljiva, če vzamemo v obzir prvo večjo marketinško akcijo Republiške komisije za varstvo prebivalstva pred aidsom. 28. aprila 1987 je časopis *Delo* v stolpcu čez celo stran objavil informacije o aidsu z naslovom »Kaj je treba vedeti«. Promocijska akcija je jasno in nazorno informirala bralstvo o tem, kaj je aids, kako se prenaša in kakšna je preventiva – »izogibajte se menjavanju spolnih partnerjev in naključnim spolnim odnosom ali pa se vsaj primerno zaščitite npr. s kondomom, / ... / kondom močno zmanjša možnost okužbe«. V prvi vrsti so torej priporočali spolno vzdržnost, čeprav so svetovali tudi uporabo kondoma. Poleg zasvojenosti z mamili so kot »rizično« opredelili tudi homoseksualnost.²⁵ Sekcija Magnus pri Škucu je 25. maja 1987 namesto festivala pripravila razstavo mobilizacijskega materiala proti aidsu v Galeriji Škuc.²⁶

Slovenske upravne strukture in DPO so očitno prehitvale ukrepe zveznih organov. V začetku junija 1987 je *Delo* pisalo, da so na Zveznem zavodu za zdravstveno varstvo pripravili letak in plakat o aidsu, vendar denarja za tiskanje še niso zagotovili.²⁷ Slovenska SZDL je v istem obdobju naredila korak v smeri »načrtnega preventivnega

22 *Ne umrite zaradi užitka ali strahu,*

<https://www.hareact.eu/en/publication/ne-umrite-zaradi-u%C5%BEEitka-ali-od-strahu>, pridobljeno 10. 10. 2021.

23 Božidar Voljč, »Mnenje o zloženki o aidsu,« *Sobotna priloga*, 30. 5. 1987, 31.

24 »Odbor za mobilizacijo proti aidsu pri RK ZSMS, Boj proti aidsu,« *Sobotna priloga*, 6. 6. 1987, 27.

25 »Kaj je treba vedeti,« *Delo*, 28. 4. 1987, 8.

26 »Tomšičeve nagrade in priznanja so prejeli,« *Delo*, 22. 5. 1987, 10.

27 »Pripravljena letak in plakat o aidsu,« *Delo*, 10. 6. 1987, 2.

ukrepanja«. Na seji sveta za socialno in zdravstveno politiko pri predsedstvu RK SZDL je mikrobiolog Miha Likar poudaril, da je treba s sistematično preventivo seči v vse pore javnega življenja od osnovne šole naprej, v delovna in življenjska okolja. Likar se je sicer opravičil, da ne namerava preveč vznemirjati javnosti, vendar naj bi najnovejše raziskave kazale na dolgo vmesno stanje bolezni z manj opaznimi simptomi, kar pomeni, da je najverjetneje okuženih veliko več. Na seji so opozorili tudi na delavce iz drugih republik v Sloveniji in podprli prizadevanja slovenske mladine, ki se že nekaj časa ukvarja s tem problemom. Rdeči križ je pripravil različne letake in informativne plakate za široko preventivno akcijo po šolah.²⁸ Podobno so menili na Republiškem komiteju za zdravstveno in socialno varstvo, kjer so poudarili, da je treba zagotoviti denar za sistematično zdravstveno in preventivno delo. Pregarjati bi bilo treba nevednost, ne pa različnosti posameznih ljudi. Aids je dosegel Jugoslavijo in Slovenijo med hudo krizo v zdravstvenem sistemu. Največ pozornosti so na seji posvetili izgubam v slovenskem zdravstvu, zdravstvene organizacije so že krčile stroške potrošnega materiala in zdravil.²⁹ Predsedstvo RK SZDL je 16. junija 1987 po zvezni konferenci SZDL zahtevalo takojšnje obvezno testiranje vsake doze odvzete krvi po vsej državi. »[M]enili so tudi,« je poročalo *Delo*, »da bi morali v Jugoslaviji sprejeti enoten program ukrepov proti širjenju epidemije, kar pa ne pomeni, da bi v Sloveniji do takrat čakali križem rok.«³⁰ V razpravi so še zlasti opozorili na spolno vzgojo šolarjev in mladine. Podprli so tudi angažiranost ZSMS: »Z informiranjem mladih je treba pohiteti, saj lahko nepremišljena spolna avantura med počitnicami za koga pomeni tudi smrtno obsodbo.« Zanimivo je, da so razpravljavci svetovali povezovanje s komisijo za odnose z verskimi skupnostmi, »saj lahko tudi Cerkev veliko prispeva k osveščanju prebivalstva«.³¹

Promocijske vsebine proti aidsu je predvajala tudi televizija. Osemnajstega junija 1987 so na oddajnikih II. mreže (drugi program Televizije Ljubljana) ob 18.00 predvajali oddajo *Govorimo o zdravju: aids*, ki je bila umeščena med priljubljeno zagrebško otroško serijo *Smogovci* in risanko.³² Boju proti aidsu se je pridružil tudi priljubljeni drugi program radia Ljubljana Val 202. 27. junija 1987 je Val 202 v križankah praznoval petnajsti rojstni dan. Prireditev je bila dobrodelne narave, izkupiček so namenili skladu »Z znanjem proti aidsu«, ki so ga ustanovili na pobudo novinarjev Vala 202.³³ Spomladi in poleti se je v Sloveniji v zvezi z aidsom veliko dogajalo: okrogle mize, pogovori, predavanja, objave v časopisih in na televiziji.

Preventivna dejavnost zdravstveno-političnih organov je v tem obdobju – sicer sramežljivo – vključevala tudi spodbujanje uporabe kondomov. A zgodba s kondomi v Sloveniji in Jugoslaviji ni bila preprosta. Novinar *Dela* Tine Guzej je ugotavljal, da je kondom v Jugoslaviji luksuz. Po vsem razgledanem svetu za zaščito proti aidsu

28 Dragica Bošnjak, »Uspešen boj proti aidsu terja načrtno preventivno ukrepanje,« *Delo*, 12. 6. 1987, 2.

29 Dragica Bošnjak, »Aids je treba sistematično raziskovati in preprečevati,« *Delo*, 17. 6. 1987, 1.

30 Dragica Bošnjak, »Nujno testirati kri povesod po državi,« *Delo*, 17. 6. 1987, 1.

31 Dragica Bošnjak, »Znanje pomaga proti aidsu,« *Delo*, 17. 6. 1987, 2.

32 »Televizija,« *Delo*, 18. 6. 1987, 18.

33 »Petnajsti rojstni dan Vala 202,« *Delo*, 24. 6. 1987, 9.

svetujejo uporabo kondomov, je trdil novinar. V Jugoslaviji po njegovem mnenju na televiziji še dolgo ne bo reklam za preservative. Večja težava je, da edini jugoslovanski proizvajalec kondomov RIS na leto izdelala le pet milijonov teh zaščitnih sredstev. To pa pomeni, je bil piker pisec, da pride na vsakega spolno aktivnega Jugoslavana na leto manj kot en kondom »made in YU«. Na jugoslovanskem trgu naj bi se pojavili tudi japonski kondomi, ki naj bi bili »res malce tesni, da ne rečemo premajhni«. Zagrebški RIS je celo ustavil proizvodnjo, ker naj bi imel v skladiščih več kot milijon neprodanih kondomov. Kako je bilo kaj takega mogoče, ko pa je povpraševanje po kondomih v Jugoslaviji dokazano naraščalo? Težava naj bi bila v tem, da trgovci kondomov ne naročajo, ker z njimi premalo zaslužijo. Zvezna komisija za aids je podjetju RIS sicer predlagala povečanje proizvodnje kondomov, kar bi v zagrebški tovarni tudi z veseljem naredili, vendar nimajo ne deviz za uvoz surovin in novih strojev. »Devize v tem primeru res ne bi smele biti problem,« je bil prepričan novinar, »saj gre vendar dobesedno za življenje in smrt.«³⁴ Na omenjeni seji 16. junija 1987 se je predsedstvo RK SZDL Slovenije zavzelo, »da je treba zagotoviti kakovostne in ne predrage kondome, ki po priporočilih strokovnjakov sodijo med nepogrešljiva zaščitna sredstva proti aidsu.«³⁵ 23. junija 1987 je *Delo* pohvalilo »največjo ljubljansko veleblagovnico«, ki je kondome postavila na nakupovalne pulte. »Odkar so kondomi na pultih, jih prodajo dvakrat več kot prej.« Na dobro prodajo je bržkone vplivalo tudi dejstvo, da so trgovci »priskrbeli kvalitetne tuje kondome« v vakuumski embalaži. Novinar se je vprašal, kako je mogoče, da so takšno akcijo začeli trgovci brez ekonomskega interesa (kondomi so tako poceni, da z njimi ni mogoče zaslužiti), ne pa država.³⁶ Kljub pomanjkanju enotne jugoslovanske strategije so v nekaterih delih Jugoslavije povečali preventivne dejavnosti. *Delo* je avgusta 1987 pisalo, da naj bi v Vojvodini že marca uvedli obvezno testiranje »tako imenovanih rizičnih skupin«, do avgusta so odkrili 30 okuženih.³⁷ Junija je *Delo* sicer poročalo o tem, da v Vojvodini testirajo različne kategorije prebivalstva (uživalce mamil, homoseksualce, delavce iz tujine), vendar o obveznosti testiranja niso poročali.³⁸

Poleg pisanja o bolezni je bilo za novinarje zanimivo tudi pisanje o naraščajočem strahu pred boleznijo v družbi. Novinarka Dragica Korade je bila zgrožena nad rezultati raziskave, ki so jo v okviru gibanja »Znanost mladini« opravili četrtošolci na mariborski naravoslovni srednji šoli. Med 500 anketiranimi učenci mariborskih srednjih šol jih je bila četrtnina prepričana, da bi morali obolele z aidsom izločiti iz družbe. 20 odstotkov vprašanih je videlo aids kot kazen za pretirano in razuzdano spolno življenje.³⁹ *Delo* je objavilo pričevanje dveh študentov popotnikov, ki v Istri nista dobila prenočišča kljub napisom Zimmer frei. Končno so jima domačini le obrazložili, da se bojijo strašne nove bolezni, o kateri so brali v časopisih. Vzeli bi upokojenca, ne

34 Tine Guzej, »Kondom je luksuz,« *Delo*, 5. 6. 1987, 4.

35 Dragica Bošnjak, »Nujno testirati kri povsod po državi,« *Delo*, 17. 6. 1987, 1.

36 Primož Kališnik, »Tudi pri nas kondom za zdravje,« *Delo*, 23. 7. 1987, 11.

37 »V Vojvodini za zdaj ni obolelih z aidsom,« *Delo*, 17. 8. 1987, 6.

38 »Varovalni ukrepi v boju z aidsom,« *Delo*, 23. 6. 1987, 2.

39 Dragica Korade, »Je strah pred družbenim ponižanjem hujski kot strah pred boleznijo?,« *Delo*, 24. 7. 1987, 7.

pa mladega, »rizičnega« para.⁴⁰ Ideje o zapiranju in izključevanju so se – pa še to redko – pojavljale skoraj izključno na straneh, namenjenih pismom bralcev. Jožica Bregar iz Kranja je na primer septembra 1987 predlagala, »da naj bi na vseh mejnih prehodih v našo državo pazili, da iz držav, kjer je aids bolj razširjen, ne bi z devizami uvozili tudi te nevarne bolezni.«⁴¹ Kljub temu se je večina omemb aidsa v *Delu* v drugi polovici leta 1987 nanašala na preventivno in izobraževalno delo. Zavod za šolstvo in Zavod za zdravstveno varstvo sta 24. septembra skupaj organizirala posvet za učitelje in zdravstvene delavce. Obvestili so jih, da bo kmalu na voljo izpopolnjeno didaktično gradivo. Predstavnikom šol so svetovali, da naj se pred nakupi preventivnega gradiva posvetujejo s strokovnjaki republiške komisije za aids: vse ni dovolj kakovostno in primerno za določena okolja.⁴² Ko je novinarka Dragica Bošnjak v začetku oktobra 1987 ocenjevala stanje v državi glede aidsa, je ugotavljala, da se odgovorni problematike lotevajo tipično jugoslovansko. Že strokovnjaki z velikimi težavami uskladijo strategijo varstvenih ukrepov, ko se po dolgotrajnih razpravah končno sporazumejo, ni jasno, od kod bodo zagotovili denar. Najtežje od vsega pa je uresničiti ukrepe, ki bi bili kolikor toliko enotni za vso državo. Še najbolj vznemirjajo strokovna razhajanja, ki vodijo v to, da ponekod še vedno ne testirajo zbrane krvi, hkrati pa se nekaterim zdi povsem sprejemljivo »testirati, slediti, zaznamovati in po možnosti osamiti vse rizične skupine in posameznike.«⁴³ Slovenska komisija za aids je ocenjevala, da program preventive v Sloveniji sicer zamuja, vendar izkupiček ni bil slab. Veliko slabše so člani komisije ocenili usklajeno delo na zvezni ravni, predvsem zaradi slabega sodelovanja med epidemiološkimi službami in klinikami, ki ugotavljajo vzrok smrti bolnikov. Zato tudi ni bilo natančnih podatkov o številu obolelih in seropozitivnih.⁴⁴

Za zadnje tedne leta 1987 je *Delova* novinarka Dragica Bošnjak pripravila obsežen podlistek o aidsu, v katerem je, poleg pregleda svetovne situacije in pogovorov z domačimi strokovnjaki, predstavila tudi podrobne in najbolj aktualne epidemiološke podatke za Slovenijo. Od 25 okuženih je bilo kar 15 hemofilikov. Način okužbe pri ostalih seropozitivnih osebah je bil naslednji: »pri treh osebah izključno homoseksualni spolni odnosi, pri dveh osebah poleg pogostega menjavanja spolnih partnerjev tudi intravenozno uživanje droge, pri štirih osebah pogosto menjavanje spolnih partnerjev obeh spolov, pri eni osebi spolni odnosi s seropozitivnim narkomanom.«⁴⁵ Poleg medicinskih vidikov sta avtorja podlistka obsežno obravnavala tudi humanistične in družboslovne ravni problematike s poudarkom na izobraževanju mladih (ankete o aidsu in spolnosti med dijaki in študenti). Psihologinja in članica republiške komisije za aids Gabi Čačinovič-Vogrinič je izrazila bojazen, da utegne aids spremeniti družbo tako, da bo pripravljena izločati in stigmatizirati posameznike, ne pa ustvarjati prostora

40 »Strah pred aidsom,« *Delo*, 29. 7. 1987, 6.

41 Jožica Bregar, »Kako z aidsom,« *Delo*, 15. 9. 1987, 9.

42 »Kmalu učno-vzgojni pripomočki za pogovore o aidsu,« *Delo*, 25. 9. 1987, 2.

43 Dragica Bošnjak, »Aids po naše,« *Delo*, 7. 10. 1987, 1.

44 Dragica Bošnjak, »Boj proti aidsu narekuje enotne preventivne ukrepe,« *Delo*, 7. 10. 1987, 2.

45 Dragica Bošnjak in Djordje Galič, »Aids, bolezen telesa in duše,« *Delo*, 4. 12. 1987, 5.

za bolnike v družbi.⁴⁶ »Glavno načelo strategije za boj proti aidsu je poleg strokovnih opravil, ki so povezana z zdravstvom, prava in korektna informacija in pa še odgovornost vsakega posameznika,« sta zaključila avtorja podlistka v 25. nadaljevanjih.⁴⁷ Ob koncu leta 1987 slovenski javni sferi kakovostnih informacij v zvezi z aidsom prav gotovo ni manjkalo. O bolezni so skoraj vsak dan pisali časopisi, na televiziji so se predvajale oddaje o aidsu, po domovih in šolah so delili uradni promocijski material. O bolezni so razpravljali na najvišjih političnih in strokovnih forumih ter tudi na forumih in prireditvah za najširšo publiko: od srečanja slovenskih srednješolcev v Slovenj Gradcu⁴⁸ do Aktiva kmečkih žena v Brežicah.⁴⁹

1988

Medtem ko je aids v letu 1987 nedvomno pridobil status pomembne družbene in politične teme, pa je, sodeč po pisanju časnika *Delo*, interes za aids v letu 1988 nekoliko upadel. V začetku februarja 1988 je sekcija Magnus napisala odprto pismo predsedniku RK SZDL Jožetu Smoletu. Povod za pismo je bila Smoletova izjava, da je prav SZDL tista množična organizacija, ki mora imeti posluš za vse alternativne rešitve na vseh področjih. Poudarili so, da pripadnikom seksualne manjšine ni zagotovljena družbena enakopravnost: noben prostor ni namenjen homoseksualni manjšini, poleg tega tudi ni priznan status partnerske zveze in s tem pravna ter socialna enakopravnost homoseksualnih parov. Sekcija Magnus je v javnem pismu poudarila lastno vlogo v boju proti aidsu. Za uspešen boj proti bolezni je nujno zagotoviti družbeno enakopravnost: osveščanje in informiranje, stimulacijo družinskega (stabilnega partnerskega) načina življenja, spoštovanje integritete in človekovih pravic. V družbah, kjer takšna enakopravnost ni zagotovljena, »je večina pripadnikov seksualne manjšine izrinjena na rob, v parke in stranišča, kar zagotovo ni prispevek k enakopravnosti vseh državljanov in osveščanja ljudi v boju proti aidsu.« Zahtevali so javno opredelitev do homoseksualne manjšine in tudi javno opredelitev do predloga za razširitev 33. člena jugoslovanske ustave (enakost pred zakonom) s paragrafom o spolni usmerjenosti.⁵⁰ Po ugotovitvah Romana Kuharja, ki je raziskoval medijske reprezentacije homoseksualnosti, Smole na pismo ni nikoli odgovoril.⁵¹ Medtem so slovenske oblasti vključevale standarde zaščite pred aidsom v regulacijo različnih dejavnosti. Januarja 1988 je izšel pravilnik o sanitarnih in higienskih pogojih za frizerske in kozmetične salone, ki je upošteval tudi zaščito pred aidsom.⁵²

46 Ibidem, 16. 12. 1987, 5.

47 Ibid., 31. 12. 1987, 3.

48 »Želijo več znanja o družbi,« *Delo*, 14. 12. 1987, 2.

49 »Aktiv kmečkih žena je organiziral predavanje,« *Delo*, 30. 12. 1987, 10.

50 »Odprto pismo predsedniku SZDL Jožetu Smoletu,« *Sobotna priloga*, 6. 2. 1988, 27.

51 Roman Kuhar, *Medijske podobe homoseksualnosti: analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000* (Ljubljana: Mirovni inštitut, 2003), 33.

52 Dragica Bošnjak, »Pri frizerju in kozmetičarju bomo zdaj varni pred aidsom,« *Delo*, 15. 1. 1988, 5.

Občasno so se v *Delu* pojavljale novice o aidsu v Jugoslaviji. Medtem ko so makedonske oblasti zagotavljale, da v Makedoniji še ni aidsa,⁵³ pa so iz Beograda poročali o širjenju epidemije med beograjskimi narkomani: kar 60 odstotkov testiranih narkomanov naj bi bilo okuženih z virusom HIV.⁵⁴ V Sloveniji je bilo do 23. februarja 1988 31 seropozitivnih oseb. Na pogovoru o aidsu, ki ga je organiziral Republiški komite za zdravstvo in socialno varstvo, so omenili tudi terapevtsko zdravilo retrovir, ki naj bi bilo toliko uspešno, da se ga spleča uporabiti, vendar naj bi bile poti za uvoz zdravil predolge in prezapletene.⁵⁵ Predsednik zvezne komisije za aids Branko Poček je predstavil spodbuden podatek, da je odstotek okuženih med narkomani, homoseksualci in hemofiliki občutno nižji kot v letu 1986.⁵⁶ Na okrogli mizi o aidsu v mariborskem študentskem naselju so 18. aprila 1988 ugledni diskutanti (pred maloštevilnim občinstvom) ugotavljali, da aids po prvih uradnih opozorilih ni več v središču javne pozornosti. Interes javnosti za aids naj bi se zmanjšal zaradi prevlade pesimistične vizije prihodnosti. V sedanji krizi vidijo ljudje v aidsu eno od mogočih katastrof in se s tem ne obremenjujejo, je bil prepričan Parov Brajiša. Vitko Kogoj, novinarski poznavalec problematike aidsa (*Primorske novice*) je poudaril, da aids še vedno velja za problem drugih in da bo tako tudi ostalo, dokler se ne bodo začeli z njim ukvarjati tisti, ki se danes ukvarjajo s pisanjem *Nove revije*, *Mladine* in *Katedre*. Kljub »domnevni imunosti socialističnih držav« je ta bolezen potrkala tudi na jugoslovanska vrata. Kogojeva politična konceptualizacija aidsa kaže na visoko politiziranost slovenske javnosti neposredno pred izbruhom afere JBTZ in na željo po preseganju dnevnopolitičnih sporov s pravimi težavami svetovnih dimenzij. Gostje so se strinjali, da bo aids zaradi slabo razvitega zdravstvenega sistema in gospodarskih težav najbolj prizadel nerazvite, kamor spada tudi Jugoslavija. Miha Likar je omenil še nesramnost multinacionalke, ki obvladuje jugoslovanski trg. Ta je jugoslovanskemu referenčnemu laboratoriju v Ljubljani pošiljala preparate, ki jim je rok trajanja že zdavnaj potekel.⁵⁷

V začetku oktobra 1988 sta republiška komiteja za informiranje in za zdravstvo z marketingom Radia Študent pripravila vzgojno-propagandno akcijo, ki je obsegala filmske spote, radijska sporočila in plakate.⁵⁸ Propagandna akcija je bila nagrajena na festivalu tržnih komunikacij v Portorožu.⁵⁹ Konec oktobra je *Delo* poročalo o družinski tragediji v Skopju, kjer so odkrili trupla tričlanske družine. Iz poslovilnega pisma morilca in samomorilca je bilo razvidno, da je zbolel za aidsom, svojo ženo in najstniško hčer naj bi ubil, da bi jih odrešil »strašne smrti«. ⁶⁰ Prvega decembra 1988 so tudi slovenske organizacije za boj proti aidsu pripravile aktivnosti ob prvem svetovnem dnevu aidsa. Geslo svetovnega dneva je bilo »pogovarjamo se o aidsu«. Okrogle

53 »V Makedoniji ni primerov aidsa,« *Delo*, 5. 2. 1988, 2.

54 »V Beogradu so mamila zahtevala 12 življenj,« *Delo*, 4. 2. 1988, 11.

55 Mihaela Žitko, »Po uradnih podatkih je v Sloveniji 31 seropozitivnih,« *Delo*, 23. 2. 1988, 1.

56 »V dveh mesecih je za aidsom v Jugoslaviji zbolelo 8 ljudi,« *Delo*, 24. 2. 1988, 1.

57 Dragica Korade, »Nevarno je pozabiti na aids,« *Delo*, 19. 4. 1988, 5.

58 Mihaela Žitko, »Znanje je še vedno edino orožje v boju z aidsom,« *Delo*, 4. 10. 1988, 2.

59 Boris Šuligoj, »Vse bolj kakovostna propaganda,« *Delo*, 7. 11. 1988, 1.

60 »Družinski tragediji v Skopju,« *Delo*, 28. 10. 1988, 9.

mize v Cankarjevem domu so se udeležili člani republiške komisije za aids.⁶¹ Slovenska komisija za aids je pred svetovnim dnevom aidsa potegnila črto pod aktualno situacijo. V obdobju od začetka leta do 24. novembra sta bila v Sloveniji prijavljena dva dodatna primer obolenja z aidsom. Komisija je še opozorila, da so lahko zaradi dolge inkubacijske dobe (po ameriških raziskavah vsaj sedem let) podatki, ki govorijo, da je med obolelimi največ homoseksualcev in drugih skupin z visokim tveganjem, zavajajoči. Glavno orožje proti aidsu ostajata zdravstvena vzgoja in eliminiranje ali modificiranje različnih dejavnikov obnašanja.⁶²

Jugoslovanska komisija za aids je bila prav tako zelo dejavna. Decembra 1988 je v Beogradu potekala druga jugoslovanska konferenca o aidsu, na kateri so sodelovali tudi strokovnjaki iz tujine, med njimi tudi predstavnik Svetovne zdravstvene organizacije. Ta je med drugim poudaril, da mora Jugoslavija izrabiti priložnost, da epidemija še ni močno razširjena, in s preventivo omejiti njeno širjenje.⁶³ Virus aidsa ni nastal v laboratoriju, so poudarili na konferenci, je pa med svetovno epidemijo povsem izostala splošna jugoslovanska akcija, kar bo jugoslovansko družbo še drago stalo.⁶⁴ Na spominskem sestanku prof. Janeza Plečnika na ljubljanski medicinski fakulteti so pred božičem 1988 aids obravnavali z mnogih vidikov, tudi z vidika človekovih pravic. Profesor Jože Lokar je poudaril, da je aids spolna bolezen in da bi se morali več pogovarjati o hetero- in homoseksualnih odnosih. Izrazil je bojazen, da bodo mlajše generacije s preventivo sicer obvarovali okužbe, hkrati pa jim bodo vcepili hude spolne motnje.⁶⁵

1989

V letu 1989 so, sodeč po omembah besede aids v *Delu*, časopisi ponovno manj pisali o aidsu kot leto poprej. S tujimi, jugoslovanskimi in domačimi prelomnimi dogodki preplavljeno leto 1989 je puščalo že uveljavljeno epidemijo aidsa ob strani. Slovenska komisija za aids je maja 1989 ugotavljala, da so epidemiološke razmere v Jugoslaviji in Sloveniji še vedno relativno ugodne, vendar skrb vzbuja upadanje obiska v posvetovalni ambulanti – v primerjavi z letom 1987 se je leta 1988 obisk prepolovil in tudi v letu 1989 ni bil višji. Razlogi za upadanje obiska so bili različni, je navajala novinarka *Dela*, eden glavnih naj bi bil v tem, da testiranje ni povsem anonimno.⁶⁶ Promocijske akcije so se nadaljevale. Ob svetovnem dnevu zdravja je občinski RK v Sežani vsem delovnim organizacijam in šolam razposlal letak o aidsu.⁶⁷ Republiška komisija za kazensko zakonodajo je 23. marca 1989 razpravljala o prenovi kazenskega

61 »Cankarjev dom,« *Delo*, 18. 11. 1988, 11.

62 NIJZ, Epidemiološka situacija v SR Sloveniji, Ljubljana, 24. 11. 1988.

63 Dragica Bošnjak, »Obveščanje je še vedno edino orožje proti širjenju aidsa,« *Delo*, 15. 12. 1988, 1.

64 »Virus aidsa ni nastal v laboratoriju,« *Delo*, 17. 12. 1988, 2.

65 Dragica Bošnjak, »Bodo prihodnje generacije zdrave, vendar spolno zavrte,« *Delo*, 24. 12. 1988, 2.

66 Mihaela Žitko, »V naši državi je za aidsom zbolelo že osemdeset ljudi,« *Delo*, 5. 5. 1989, 3.

67 »Preventiva RK proti aidsu,« *Delo*, 11. 4. 1989, 9.

zakonika. Predlagala je odpravo smrtne kazni, razpravljali pa so tudi o definiranju kaznivega dejanja okuženja z aidsom. O tej tematiki je komisija menila, da jo je treba najprej interdisciplinarno preučiti.⁶⁸ Konec maja 1989 je slovenski izvršni svet (vlada) opozoril, da je bolnikom in okuženim nujno zagotoviti spoštovanje človekovih pravic in preprečiti diskriminacijo. Denar za program varstva pred aidsom bi morali zagotoviti SIS (samoupravne interesne skupnosti) s področja zdravstva, socialnega in otroškega varstva, izobraževanja in znanosti.⁶⁹ Julija 1989 so slovenski strokovnjaki na tiskovni konferenci o aidsu poudarili, da se v Jugoslaviji (tako kot drugje po Evropi) povečuje število bolnikov, ki so se okužili z intravenoznim vbizgavanjem drog. V Sloveniji naj bi bil do tedaj med prijavljenimi bolniki samo en tak primer.⁷⁰ Miha Likar je za *Sobotno prilogo* ob svetovnem kongresu o aidsu v Montrealu pesimistično ocenil, da je aids pobežljaj. Nekatera zdravila bolnikom podaljšujejo življenje, vendar je glede cepiv in preprečevanja širjenja prevladala popolna črnogledost.⁷¹ Čeprav je osrednji slovenski časopis *Delo* veliko naredil za osveščanje in za promocijo znanosti, pa je občasno dajal prostor tudi neznanstvenim tezam. Poleti 1989 je *Delo* objavljalo podlistek o aidsu z očitnimi tendencami zanikanja virusa HIV kot vzroka bolezni, ki ga je napisal Vuk Stambolić, sicer strokovnjak za socialno medicino iz Beograda. Stambolić je pisal nepreverjene informacije o dokazih, da aidsa ne povzroča virus HIV, ampak sodoben način življenja. »Uradno verzijo o aidsu« pa naj bi že ogrožali novi načini zdravljenja, ki ne izhajajo iz virusa HIV, ampak iz bolnika samega.⁷²

Preventivni akciji proti aidsu so se pridružile tudi delovne organizacije. Nekaterе so boj proti aidsu izkoristile tudi za lastno oglaševanje. Četrtega oktobra 1989 se je v Delu pojavil celostranski oglas podjetja Meblo z napisom: »Ne menjaj partnerja, zamenjaj posteljo!«⁷³ Novinar Branimir Nešović je kot dopisnik iz Prištine bralstvo *Dela* obveščal o katastrofalnem položaju zdravstva na Kosovu: pomanjkanje je bilo takšno, da so morali bolniki k zdravniku s sabo prinašati injekcijske igle in ostali material. O aidsu ne govorijo, kondomov ni, kri za transfuzije pa naj bi bila nepregledana. Kri naj bi darovali izključno sorodniki bolnikov. »Na splošno pa vsakemu gledajo, kakšne krvi je,« je zaključil novinar in tako izkoristil problematiko aidsa za kritiko nacionalističnega ekskluzivizma na Kosovu.⁷⁴

Pred svetovnim dnevom aidsa leta 1989 je slovenska komisija za aids poslala medijem dopis, v katerem jih je pozvala, naj obeležijo ta dan z objavami prispevkov o tej problematiki: »Letos je v ospredju problematika aidsa in mladine, kar ni naključno, saj so mladi ključnega pomena za vsa prizadevanja za preprečitev širjenja aidsa.«⁷⁵ Osrednja okrogla miza o aidsu je potekala v Cankarjevem domu 5. decembra. Na prireditvi so ugotavljali, da je informiranost o aidsu v Sloveniji na visoki ravni, vendar

68 Majda Vukelić, »Odprava smrtne kazni za kaznivo dejanje umora,« *Delo*, 24. 3. 1989, 2.

69 »V Sloveniji 7 bolnikov z aidsom,« *Delo*, 26. 5. 1989, 1.

70 Mihaela Žitko, »Najnovejši podatki o aidsu,« *Delo*, 14. 7. 1989, 1 in 2.

71 Miha Likar, »Virus aidsa je zbežljaj,« *Sobotna priloga*, 15. 7. 1989, 24.

72 Vuk Stambolić, »Živeti z aidsom, 3. nadaljevanje,« *Delo*, 31. 7. 1989, 4.

73 »Ne menjaj partnerja, zamenjaj posteljo,« *Delo*, 4. 10. 1989, 14.

74 Branimir Nešović, »Težave zdravstva na Kosovu,« *Delo*, 9. 10. 1989, 3.

75 NIJZ, Uredništvom množičnih medijev v SR Sloveniji, 17. 11. 1989.

ostajajo stvari razmeroma nespremenjene. V triurni razpravi so predstavniki mladih predlagali poseben sklad za financiranje konkretnih dejavnosti, kot so anonimno testiranje, vroča linija, brezplačne igle za narkomane, reklamiranje kondomov itd. Ponovno so poudarili tudi spolno vzgojo, ki je marsikje po šolah še vedno pomanjkljiva.⁷⁶ Predstavniki mladih, utelešeni v mladinski organizaciji, ki se je ravno takrat kot politična stranka podajala v boj za oblast, so o aidsu razpravljali na seji predsedstva RK ZSMS 21. novembra 1989. Potrdili so udeležbo na okrogli mizi v Cankarjevem domu in ustanovili skupino Aids-help pri RK ZSMS (člani skupine: Vito Flaker, Lidija Jurjevč, Brane Mozetič in Samo Lozej).⁷⁷

1990

V začetku leta 1990 je skupina Aids-help predlagala, naj se v letu 1990 v okviru republiškega proračuna ustanovi poseben sklad za boj proti aidsu. V njem naj bi zagotovili finančna sredstva za naslednje dejavnosti: 1. strokovno in stalno obveščanje, izobraževanje in vzgajanje osnovnošolske, srednješolske in visokošolske mladine glede aidsa. Po njihovem mnenju velja sprememba spolnega obnašanja za najbolj učinkovito preventivo, zato je nujna sistematična spolna vzgoja. Prepoznavanje problematike HIV je umeščeno v poznavanje spolnih in socialnih praks; 2. dnevna, tedenska in mesečna reklamna sporočila o preprečevanju infekcije. Propagandno akcijo bi morali usmeriti predvsem v promocijo edinega učinkovitega sredstva za preprečevanje okužbe – kondoma; 3. brezplačno in anonimno testiranje. Epidemiološka slika v Jugoslaviji je bila po mnenju skupine nerealna, zato so predlagali alternativne ambulante za testiranje po načelu »prideš, daš kri, greš, prideš po izvide«. Ambulante bi morale ponujati tudi brošure z vsemi informacijami; 4. profesionalno delo za preprečevanje širjenja infekcije s HIV. Predlagali so ustanovitev posebne komisije za aids pri IS skupščine SRS, ki bi bila financirana neposredno iz republiškega proračuna. V okviru profesionalizacije komisije bi morali zagotoviti denar vsaj za tri zaposlitve: vodjo propagande, strokovnega vodjo, vodjo posvetovalnice po telefonu; 5. dodatno preprečevanje širjenja HIV med intravenoznimi narkomani. V prvi vrsti je skupina na tem področju priporočala ponovno preučitev neumestnosti prepovedi metadonskega zdravljenja, poleg tega so predlagali anonimno izdajanje injekcijskih igel narkomanom; 6. pravno zaščito obolelih in okuženih pred medijsko zlorabo njihove bolezni; 7. izrecno prepoved diskriminacije posameznikov ali skupin zaradi njihove seropozitivnosti ali obolevnosti z aidsom. Skupina Aids-help pri ZSMS je svoje zahteve utemeljila tudi z neuspešnostjo zveznega spopadanja z aidsom. SFRJ je bila ena izmed redkih držav, ki ni imela posebnega sklada za HIV in profesionalnih teles pri zveznem in republiških IS. Opozorili so tudi, da SFRJ nima usklajenih doktrinarnih norm in pogledov na preprečevanje in širjenje bolezni, saj predstavniki republik niso mogli uskladiti lastnih programov.

⁷⁶ Dragica Bošnjak, »Živeti z aidsom: varno, manj varno, nevarno,« *Delo*, 5. 12. 1989, 20.

⁷⁷ SI AS 538, t. e. 334, Zapisnik 24. seje, 21. 11. 1989.

Obenem pa naj bi se na zvezni ravni, so trdili pri Aids-help, vse glasneje pojavljale zahteve po radikalno neanonimnem testiranju, kar je v nasprotju s priporočili SZO. Aids je socialna bolezen, ki je dosegla neverjeten razmah predvsem zaradi socialnega konteksta, v katerem se je izključno iz medicinskega pojava razvila v socialno oziroma splošno bolezen.⁷⁸ Zahteve skupine Aids-help je v skupščini SRS vložil delegat ZSMS Zoran Thaler.

ZSMS je ustanovila Aids-help v obdobju velikih političnih premikov. Družbenopolitične organizacije so postajale klasične parlamentarne stranke, nove stranke opozicije so se povezale v Demos. Mladinska organizacija se je na kongresu v Portorožu v začetku novembra 1989 prva izmed DPO odločila za samostojno politično pot v prihajajočem večstrankarskem parlamentarizmu. Predstavniki ZSMS so izkoristili svojo vlogo v delegatskem sistemu in do konca mandata »stare« skupščine vložili večje število zahtev in pobud, s katerimi so se profilirali kot kritična DPO in si povečevali pojavnost v predvolilnem obdobju. Bi lahko aktivnosti v zvezi z aidsom v ZSMS pripisali predvolilnemu dogajanju? Takšna teza bi bila prav gotovo pretirana, ZSMS je bila v boj proti aidsu preko različnih vzvodov vključena že od samega začetka epidemije v Sloveniji. Kljub temu predvolilne komponente ne moremo povsem odpisati. Kandidat ZSMS-LS za predsednika Republike Slovenije Marko Demšar je na predvolilnem shodu v Zagorju omenil tudi akcijo Aids-help.⁷⁹ V času, ko se je predvolilna vročica bližala vrelišču, je skupina Aids-help pri ZSMS organizirala humanitarni koncert v Unionski dvorani v Mariboru. Da so bili ciljna skupina omikani, kulturni in bržkone tudi premožni ljudje, dokazuje izbor izvajalcev. Na koncertu ni bilo rockovskih ali pankovskih skupin, kot bi lahko pričakovali glede na alternativno identiteto ZSMS, ampak ugledni izvajalci klasične glasbe, denimo Godalni kvartet slovenske filharmonije, Slovenski madrigalisti in Simfonični orkester opere in baleta SNG Maribor.⁸⁰ Po drugi strani pa lahko klasični značaj humanitarne prireditve lepo umestimo tudi v kontekst nove, liberalne (buržoazne?) identitete ZSMS-LS. Skupina Aids-help pri ZSMS, ki je bila ustanovljena kot pobuda mladinske družbenopolitične organizacije v sistemu socialističnega samoupravljanja in je kot taka imela širšo družbeno težo, je v nekaj mesecih postala zgolj pobuda opozicijske stranke. Politična organizacija na prehodu v politično stranko je pomemben del svoje strankarske ideologije gradila na statusu zaščitnice novih družbenih gibanj, ki si ga je kot DPO priborila v prejšnjih letih. Te vloge zaščitnice novih družbenih gibanj pa ZSMS ni zmogla povsem preslikati v večstrankarski sistem. Vidni član skupine Aids-help, pesnik in znani gejevski aktivist Brane Mozetič, je, podobno kot mnogi aktivisti ZSMS, nastopil na Listi novih družbenih gibanj kot kandidat za delegata v skupščini. Lista, ki sta jo iniciirala Marko Hren in Vlasta Jalušič, je združila zahteve mirovniškega, feminističnega in gejevskega gibanja. Pomemben del programa je bilo tudi »preprečevanje diskriminacije zaradi

78 Brane Mozetič, »Sklad za boj proti aidsu,« *Delo*, 3. 1. 1990, 5. SI AS 538, t. e. 334, Aids-help pri ZSMS.

79 »Pred predvolilnimi mitingi se tokrat skoraj ni moglo nikamor zbežati,« *Delo*, 2. 4. 1990, 2.

80 »Aids-help, ZSMS,« *Delo*, 17. 3. 1990, 4.

seksualnih usmeritev«, ⁸¹ čeprav aidsa v programu niso neposredno omenjali. ⁸² Lista na volitvah – v nasprotju z ZSMS-LS, ki se je preselila v opozicijo, ni prišla v skupščino. Politično vrenje 1990 ni zaobšlo strokovnjakinj in strokovnjakov, ki so bili aktivni v boju proti aidsu. Direktorica Univerzitetnega zavoda za zdravstveno in socialno varstvo in članica slovenske komisije za aids Dunja Piškur Kosmač je kandidirala na listi ZSMS-LS za Zbor združenega dela. Njena kandidatura ni bila uspešna. Za ZSMS-LS se je odločila zaradi predlagane zdravstvene politike, ki naj bi dajala prednost primarnemu zdravstvenemu varstvu in preventivnim institucijam. ⁸³

Prva večstrankarska (čeprav še vedno tridomna) skupščina se je konstituirala 8. maja 1990, prvi večstrankarski IS (vlada) je prisegel 16. maja 1990, predsednik IS je postal krščanski demokrat Lojze Peterle. Medtem je *Delo* večkrat poročalo o razmahu aidsa v nekdanji komunistični Evropi. ⁸⁴ Poleti 1990 je poročalo tudi o predlaganih spremembah zveznega zakona o varstvu prebivalstva pred nalezljivimi boleznimi. Na seznam obolenj, ki ogrožajo državo, so umestili tudi aids. Zakon naj bi po novem natančno določal preventivne ukrepe in zdravljenje aidsa, prav tako naj bi predvideval obvezne laboratorijske preiskave krvi vseh krvodajalcev, preiskave tkiva in organov za presaditev in preiskave semenske tekočine. ⁸⁵ Septembra 1990 so nosilci gejevskega gibanja – med njimi Brane Mozetič – ustanovili prvo slovensko samostojno organizacijo homoseksualcev Roza klub, ki so ga opredelili kot prvo politično združenje za preprečevanje diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti. Delovanje kluba je temeljilo na tradiciji aktivizma sekcije Magnus pri Škucu. Mozetič je opozoril, da so v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Makedoniji in na Kosovu homoseksualni spolni odnosi še vedno prepovedani. Poleg neutrudnega boja proti diskriminaciji zaradi spolne usmerjenosti si je Roza klub zadal tudi nadaljevanje boja proti aidsu – ne nazadnje je bila prva okrogla miza o aidsu organizirana v okviru festivala Magnus, posebno pozornost so nameravali posvečati aidsu 1. decembra. ⁸⁶

Političnim pretresom navkljub so strokovna telesa za boj proti aidsu pospešeno delovala dalje. Avgusta 1990 je Oddelek za epidemijo na Univerzitetnem zavodu za zdravstveno in socialno varstvo pripravil pomemben dokument: osnutek slovenskega programa za preprečevanje in obvladovanje aidsa/HIV. V začetku dokumenta so poudarili dosežke boja proti aidsu v Sloveniji, med njimi tudi ambulantno svetovanje in testiranje, varno kri, več informacijskih akcij za vse prebivalstvo in uvrstitev teme aids v izobraževalne programe šol. Glavne prepreke za večjo učinkovitost pa so videli v dejstvu, da je komisija za aids posvetovalno telo brez natančno definirane odgovornosti. Pri izvajanju programa boja proti aidsu ni bilo zaposlenih delavcev za polni delovni čas, republiška komisija ni razpolagala z lastnimi sredstvi, napor, da bi dosegli težko

81 »Hren gre v nos, Marko Hren pa namerava v novo skupščino«, *Delo*, 29. 3. 1990, 3.

82 Slavi Krušič, ur., *Koga Voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah* (Ljubljana: Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, 1990), 222.

83 Miran Lesjak, »120 kandidatov tretjega bloka«, *Mladina*, 9. 2. 1990, 18.

84 »Okužen sem z aidsom, pomagajte«, *Delo*, 30. 5. 1990, 13.

85 »Aids naposled tudi v zveznem zakonu«, *Delo*, 5. 7. 1990, 3.

86 Marja Novak, »S pravico do drugačnosti«, *Delo*, 26. 9. 1990, 9.

dosegljive skupine z višjim tveganjem, niso bili zadostni, v članstvo komisije niso bili vključeni predstavniki zainteresiranih skupin z višjim tveganjem. Zato so predlagali naslednje: 1. komisija za aids bi morala imeti jasno opredeljene operativne odgovornosti; 2. imenovati bi morali delovno skupino za pripravo dolgoročnega in kratkoročnega načrta, v katerem bi bili natančno opredeljeni posamezni cilji; 3. zaposliti bi morali delavce za polni delovni čas; 4. oblikovati bi bilo treba poseben fond za aids; 5. prizadevanja, da bi dosegli skupine z višjim tveganjem, bi morala biti večja; 6. članstvo v komisiji za aids bi moralo vključevati tudi predstavnike zainteresiranih skupin.⁸⁷

Pred svetovnim dnevom aidsa leta 1990 je Dunja Piškur Kosmač v *Delu* priznala nemoč zdravstva in vse družbe, da bi preprečila širjenje aidsa. Po desetletju epidemije se je spremenil tudi odnos do te bolezni, pri nas in v tujini; nastopila je nekakšna letargija med mediji in tudi med politiki – samo strokovnjaki in okuženi še opozarjajo, da je treba tej bolezni posvetiti več pozornosti. Poleg zdravstvenih problemov je vse več socialnih, etičnih, ekonomskih, psiholoških in tudi pravnih. Bolniki z aidsom se zdravijo praktično v vseh bolnišnicah, število okuženih še vedno narašča. Pospeševati je treba pozitivne akcije, boriti se je treba proti vsaki diskriminaciji in spodbujati strpnost do bolnih in okuženih.⁸⁸ Rdeča nit svetovnega dneva aidsa v letu 1990 je bila tematika aidsa in žensk. Med desetimi milijoni okuženih po svetu naj bi bila kar ena tretjina žensk, kljub temu ženskam in aidsu v raziskavah še vedno ni namenjeno dovolj pozornosti, je poročalo *Delo* ob svetovnem dnevu aidsa.⁸⁹ Mikrobiolog Miha Likar je ob tej priložnosti za *Delo* napisal poljudnoznanstveni članek o prihodnjih raziskavah aidsa. Poleg razvoja morebitnega cepiva je Likar poudaril predvsem zastavljeni cilj, da bi pretrgali replikacijo virusa in s tem infekcijo s HIV spremenili v kronično bolezen. To se je nekaj let pozneje tudi zgodilo. Podatki kažejo, da se zmanjšuje število okužb s homoseksualnimi spolnimi odnosi in da se vse več ljudi okuži z intravenoznim uživanjem mamil. Znanstveniki so po njegovem mnenju nenehno na očeh kritične javnosti, vendar so raziskovalci in okuženi enako frustrirani, saj na mnoga vprašanja še ni odgovorov. Tudi raziskovalci nimajo vedno edinih in zveličavnih stališč. Aktivisti pogosto prinašajo novo perspektivo, ki lahko pomaga pri načrtovanju raziskav: »Pri nas je Aids-help ZSMS prispevala prek poslanca Thalerja v bivši skupščini pobudo, da se testira anonimno in zastoj slehernega, ki si to želi. Za takšno testiranje smo se odločili v referenčnem laboratoriju za aids. Želeli smo obvarovati okužene pred diskriminacijo in s tem obvarovati njihove temeljne življenjske pravice.« Kljub temu so jih vsi po vrsti kritizirali, je potožil Likar. Še *Mladina* je namigovala, da so se tega lotili v svojo korist. Po prvotni zamisli naj bi stroške za brezplačne teste povrnila zdravstvena skupnost, vendar denarja za plačilo tega dela niso videli. Prav tako so na mikrobiološkem inštitutu vlagali veliko denarja v občutljivejše teste, od zveznega ministrstva pa so dobili zgolj 100 DEM.⁹⁰

87 NIJZ, Slovenski program za preprečevanje in obvladovanje aids/HIV, avgust 1990.

88 Dunja Piškur Kosmač, »Aids in nemoč zdravstva,« *Delo*, 28. 11. 1990, 5.

89 »Med desetimi milijoni okuženih – ena tretjina žensk,« *Delo*, 28. 11. 1990, 5.

90 Miha Likar, »M. Likar: delamo na up in se počutimo kot obtoženci,« *Delo*, 28. 11. 1990, 6.

1991

Politično prelomno leto 1991, ki je prineslo vojno in osamosvojitve Slovenije, ni zaustavilo razprave o aidsu, ji je pa dalo drugačne poudarke. Aids se je na primer večkrat pojavil v javni razpravi o pravici do splava v novi Ustavi Republike Slovenije. Profesor na medicinski fakulteti dr. Anton Dolenc, specialist za sodno medicino in patologijo, je januarja 1991 v *Delu* zagovarjal prepoved splava. Kot širšo družbeno argumentacijo za prepoved prekinitve nosečnosti je Dolenc omenil tudi dvomljivo tezo, da so Sovjeti poskušali razsuti tradicionalne vrednote v ZDA s pomočjo seksualne revolucije. Toda aids je temeljito pospravil s seksualno revolucijo in zmanjšal prizadevanja po popolni seksualni svobodi.⁹¹ Dragica Bošnjak je spomladi 1991 v treh nadaljevanjih predstavljala anketo o spolnosti in aidsu med mladimi. Večina mladih je vedela, da je pri aidsu nevarno tvegano obnašanje, prav tako so bili dobro seznanjeni z dejstvom, da je uporaba kondoma učinkovita pri preprečevanju okužbe.⁹² Sredi aprila 1991 je bilo v Ljubljani posvetovanje strokovnjakov SZO, kako se uresničuje globalni program za aids. Sodelovalo je 30 strokovnjakov iz osmih vzhodnoevropskih držav.⁹³

Večina omemb aidsa v časopisu *Delo* v letu 1991 ni bila povezana s homoseksualnimi odnosi, ampak se je nanašala na zasvojene z mamili. V začetku aprila 1991 je *Delo* poročalo o začetku projekta Stigma, ki ga je začela civilno-družbena skupina Odbor za družbeno zaščito norosti. Na srečanjih skupine Stigma se odvisniki pogovarjajo o težavah z drogami, vendar ne gre samo za psihosocialno pomoč. Organizatorji poskušajo storiti čim več za preprečevanje nalezljivih bolezni, še zlasti aidsa. Za odvisnike od drog skušajo zagotoviti čim boljše obveščanje o varnejših načinih uživanja drog in jih seznaniti z dosegljivimi oblikami pomoči. Glede na podatek, da sta le dva med do sedaj znanimi okuženimi z virusom HIV v Sloveniji narkomana, organizatorji sklepajo, da aids med narkomani še ni razširjen.⁹⁴ Zaradi nepoučenosti mladih uživalcev in tistih s podeželja o uporabi sterilnih brizgalk, bi bilo nujno njihovo razdeljevanje v vseh lekarnah, da bi preprečili širjenje aidsa.⁹⁵ Organizacija Stigma je skupaj z Višjo šolo za socialne delavce v Ljubljani v začetku junija 1991 v Izoli organizirala tabor Droga in aids na Primorskem. V sklopu tabora so pripravili pogovor, na katerem je sodeloval tudi dr. Dušan Nolimal, strokovnjak za droge na Univerzitetnem zavodu za zdravstveno in socialno varstvo. Čeprav slovenski strokovnjaki nimajo enotnega mnenja o koristnosti terapije z metadonom, je razložil Nolimal, je po njegovem mnenju prav ta terapija nujen ukrep proti širjenju aidsa – seveda pod pogojem strokovno vodenega metadonskega programa. Drugi ukrep, ki bi ga morali v Sloveniji po njegovem mnenju že zdavnaj vpeljati, pa je brezplačna delitev brizg in igel. Anketa med primorskimi narkomani je pokazala, da si izmenjujejo uporabljene igle in ne uporabljajo kondomov med spolnimi odnosi. Novinar je ugotavljal, da bi se lahko

91 Anton Dolenc, »Temelj zdravniške odgovornosti in ravnanja je spoštovanje življenja,« *Delo*, 16. 1. 1991, 5.

92 Dragica Bošnjak, »Kaj (ne) vedo mladi o spolnosti in aidsu II,« *Delo*, 27. 3. 1991, 16.

93 »Strokovnjaki WHO o aidsu,« *Delo*, 16. 4. 1991, 2.

94 Špela Šipek, »Stigma za pomoč mladim, ki so zasvojeni z mamili,« *Delo*, 5. 4. 1991, 8.

95 Nina Kozinc, »Drugače z uživalci mamil,« *Delo*, 30. 5. 1991, 7.

število okužb med narkomani hitro povečalo zaradi stikov z beograjskimi in tržaškimi odvisniki. Epidemija med beograjskimi narkomani je bila slovenski javnosti dobro poznana. Med 400 okuženimi v Beogradu je bilo kar 84 odstotkov narkomanov.⁹⁶

Stigmovci niso po naključju izbrali dr. Dušana Nolimala za sogovornika o narkomaniji in aidsu. Nolimal je bil v tem obdobju najvidnejši zagovornik metadonske terapije v Sloveniji. Maja 1991 je v *Sobotni prilogi* objavil obsežen prispevek o koristnosti metadonske terapije v boju proti aidsu. Nolimal je bil prepričan, da se lahko metadonski programi v rokah strokovnjakov izkažejo kot zasilen in začasen ukrep pri resocializaciji obupno zasvojenih in pri preprečevanju aidsa. Metadon seveda ni čudežno zdravilo za narkomanijo, je priznaval Nolimal, vendar omogoča operacionalizacijo dveh pomembnih epidemioloških konceptov: večjega števila obravnavanih in zgodnjega obravnavanja. Z metadonom naj bi bilo mogoče v ambulate pritegniti tiste narkomane, ki imajo vedenjske vzorce za širjenje aidsa.⁹⁷

Med osamosvojitveno vojno (27. junij 1991 – 7. julij 1991) je problematiko aidsa preglasilo orožje, vendar se je razprava o problematiki aidsa hitro nadaljevala. Aids je v zvezi s Slovenijo na zanimiv način omenil britanski pisatelj Adrian Dannatt, ko je v časopisu *Guardian* podprl prizadevanje Slovenije za neodvisnost. Po njegovem mnenju je Slovenija »kulturni živčni vozec Evrope« in bistvena sestavina mednarodne avantgarde (Studio Humanitatis, NSK, Roza klub, Ars vivendi, IRWIN ...). Slovenija je, tako Dannatt, avantgardna kultura, »kjer se po kavarnah razpravlja o Susan Sontag in aidsu kot metafori, ne pa o statističnih podatkih o traktorjih. To je Manhattan, ki je pred kratkim postal neodvisen in ga napada ostala nevoščljiva in filistrska Amerika.«⁹⁸ Podoba Slovenije kot alternativne kulturniške Arkadije ni povsem ustrezala resnici, slovenski zdravstveni sistem je bil ob osamosvojitvi v globoki krizi. Zdravstveni sindikati so napovedovali stavko, opozarjali so tudi, da jim bo kmalu zmanjkalo osnovnih materialov za delo. »O varnostnih ukrepih, povezanih z rokavicami in aidsom, pa raje ne bi govorili,« so bili kritični v sindikatih.⁹⁹

V začetku oktobra je *Delo* poročalo o paniki pred aidsom v Postojni, kjer so gradili materinski dom, od nekod pa so se pojavile novice, da v resnici gradijo dom za obolele z aidsom. Postojnski župan je občanom zagotovil, da v novogradnji v nobenem primeru ne bodo bivali bolniki z aidsom.¹⁰⁰ Tudi politične stranke niso bile imune pred širjenjem strahu pred aidsom. Zunanji minister Rupel je mirovnim silam OZN ponudil slovenska letališča in nekatere druge storitve. Narodni demokrati, ki so po razkolu 18. oktobra 1991 prevzeli Slovensko demokratsko zvezo in jo preimenovali v SDZ – Narodni demokrati, so odločno nasprotovali tuji vojski na slovenskih tleh. Prisotnost mirovnih sil OZN v Sloveniji bi imela po njihovem mnenju več negativnih posledic, med njimi tudi prostitucijo in povečanje možnosti razširitve aidsa.¹⁰¹

96 Boris Šuligoj, »Naivni zasvojenec z mamili,« *Delo*, 7. 6. 1991, 3.

97 Dušan Nolimal, »Ko je virus nevarnejši od heroina,« *Sobotna priloga*, 11. 5. 1991, 28.

98 Adrian Dannatt, »Slovenija, kulturni živčni vozec Evrope,« *Delo*, 11. 7. 1991, 7.

99 Dragica Bošnjak, »V nekaterih bolnišnicah zmanjkuje celo antibiotikov,« *Delo*, 20. 9. 1991, 2.

100 »V Postojni gradijo materinski dom,« *Delo*, 1. 10. 1991, 8.

101 Rajko Pirnat, »Nobene tuje vojske v Slovenijo,« *Delo*, 4. 12. 1991, 5.

Pred svetovnim dnevom aidsa leta 1991 je bila v Sloveniji v središču pozornosti tematika intravenoznega uživanja drog. Strokovnjaki so opozarjali, da lahko zaradi izrednega porasta števila uživalcev drog vsak čas pride do eksplozije epidemije HIV po narkomanski poti.¹⁰² Na okrogli mizi o drogah je predstavnik Stigme opozoril, da slovenski uporabniki drog še vedno uporabljajo takšne načine, ki stoddostno prenašajo virus aidsa, zato iz izkušenj v Evropi pričakujejo epidemijo aidsa med uživalci drog.¹⁰³ Ali nismo po desetletju vsakovrstnih informacij o aidsu ljudje že prenasršeni, so se spraševali v *Delu* ob svetovnem dnevu aidsa. Informiranja o prenosu in varni spolnosti ni nikoli dovolj, so poudarjali strokovnjaki. Dopisniki so poročali o načinih soočanja z aidsom po svetu, veteran boja z aidsom Borut Drinovec pa se je spraševal, ali bolezen preveč podcenjujemo. V resnici se širi po svetu natančno po pričakovanjih pred petimi leti. Boj proti aidsu pa ni problem zdravstva ali vlade, v varstvo se morajo vključiti vsi. Zaupati je treba znanosti, saj v enajstih letih poznavanja virusa skoraj ni bilo odkritij, ki bi zanikala prva spoznanja o bolezni. »Pri številnih gospodarskih in političnih problemih, ki nas pestijo, o aidsu nočemo več slišati. Ali ne bodo to virusi aidsa izkoristili?«¹⁰⁴

1992

V letu sprejetja Slovenije v OZN (22. 5. 1992) ter letu prve vlade Janeza Drnovška se je nadaljeval trend problematizacije aidsa v zvezi z narkomanijo. Po besedah Mihe Likarja in Dunje Piškur Kosmač, ki sta se 9. februarja 1992 udeležila okrogle mize v Mariboru, je bil položaj najbolj kritičen v Kopru, kjer je virus HIV že vdrl med intravenske narkomane in njihove partnerje. Narkomani spadajo med najbolj ogrožene skupine, sta povedala strokovnjaka, saj število okužb med homoseksualci, ki so se na Slovenskem dobro organizirali in so se prvi zavedali grozeče nevarnosti, strmo pada.¹⁰⁵ O aidsu in narkomanih so razpravljali tudi v Skupščini RS. Delegat LDS v Zboru združenega dela Roman Jakič je 11. marca 1992 v razpravi o proračunu opozoril, da pogrša sredstva, ki bi bila namenjena zdravljenju z mamili zasvojenih bolnikov. Položaj je bil pereč še zlasti na obali, kjer sta se s problematiko ukvarjala zgolj dr. Miran Krek in njegova sodelavka, zato je Jakič predlagal namenitev ustreznih sredstev iz državnega proračuna, kot konkreten projekt pa je omenil zamisel o ureditvi centra za zdravljenje odvisnikov v prostorih nekdanjega samostana Krog nad Sečovljami.¹⁰⁶ V družbenopolitičnem zboru skupščine pa je delegat italijanske manjšine Franco Juri 25. marca 1992, prav tako v razpravi o proračunu, pozval poslance, naj glasujejo za postavko o financiranju ukrepov proti aidsu, ki se je glasila »postavitev in vzdrževanje 24 urne

102 Dušan Nolimal, »Alkohol, tobak, kanabis, heroin ... že v šolski klopi,« *Delo*, 29. 10. 1991, 15.

103 Dragica Bošnjak, »Epidemija je tu,« *Sobotna priloga*, 30. 11. 1991, 27.

104 Borut Drinovec, »Aids podcenjujemo,« *Delo*, 27. 11. 1991, 14.

105 »Najbolj kritično v Kopru,« *Delo*, 10. 2. 1992, 2.

106 »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990–1992), Zbor združenega dela, 40. seja, 11. 3. 1992,« dostopno na: *Slovenski parlamentarni korpus*, <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/ZbZdruDel-Seja-040-1992-03-11.xml>.

dežurne službe – klic v sili za zasvojenice in svojce zasvojenih, svetovanje v zvezi z AIDS okužbo ter organizirano dajanje kondomov ter zamenjavo igel«. ¹⁰⁷ *Delo* je poročalo, da so poslanci omenjeno dopolnilo sprejeli. ¹⁰⁸ Boju proti aidsu in narkomaniji na Primorskem so se pridružili tudi sindikati. V Simonovem zalivu so organizirali prvo-majsko »rock fešto«, kjer so predstavniki Stigme delili kondome in injekcijske igle. ¹⁰⁹

Delegat Roman Jakič je 11. junija 1992 v skupščini predlagal zmanjšanje davka na kondome. Kondomi so bili, podobno kot avtomobilске gume, uvrščeni v 20-odstotni prometni davek. Predlagal je ustanovitev medresorske komisije, ki bi sodelovala z nevladnimi organizacijami in uredila postavljanje avtomatov za kondome. ¹¹⁰ Krščanski demokrat dr. Janez Remškar se ni strinjal, da bi vlada namenjala denar za te namene, različne preventivne akcije naj bi bile neuspešne. Osnova za odpravljanje težav z aidsom je po njegovem mnenju družina. ¹¹¹ Delegatka LDS Metka Mencin je enako kot Jakič predlagala v družbenopolitičnem zboru. ¹¹² Maja in junija 1992 je *Delo* večkrat poročalo o soočenju z narkomanijo na obali: narkomani so dobili novo, sterilno igro, potem ko so vrnili staro. ¹¹³ Z metadonskim programom v Kopru naj bi prav tako delovali preventivno v boju proti aidsu. ¹¹⁴

Potem ko se je do srede leta 1992 v javnosti že močno zasidrala povezava med boleznijo in narkomanijo, so prizadevanja za zdravljenje odvisnosti naletela na odkrito nasprotovanje »na terenu«. Slovenska Karitas je v Planini pri Rakeku kupila staro hišo, v kateri naj bi uredila skupnost za zdravljenje zasvojenцев, urejeno po zgledu komun don Pierina Gelminija. V vasi se je izoblikovala civilna iniciativa proti, ki je dosegla pripravo referendumu v krajevni skupnosti o terapevtski skupnosti v vasi. Referendumu se je udeležilo 90 odstotkov volilnih upravičencev, proti komuni je glasovalo 74 odstotkov prebivalcev. Nasprotniki komune so se na referendum dobro pripravili. Prebivalci vasi so dan pred referendumom v poštne nabiralnike dobili letake, ki so prebivalce vasi pozivali, naj se odločno uprejo terapevtski skupnosti. Nasprotniki komune so opozarjali, da se bodo vaški otroci igrali povsem v bližini nevarnih narkomanov. Sklicevali so se na psihiatra Janeza Ruglja, ki je opozarjal, da so narkomani praktično neozdravljivi in da takšna skupnost ne sodi v naseljen kraj. V letakih je tudi pisalo, da so sicer majhni, vendar dovolj močni, da z glasovi ubranijo Planino pred aidsom in mamili. Na nekaterih letakih je bil upodobljen ples mrtvih, bolnih in zdravih, podobno kot na hrastoveljskih freskah. ¹¹⁵ Novinarka Dragica Bošnjak je v komentarju odziv vaščanov jasno opredelila kot strah pred drugačnostjo. Strah pred narkomanijo in aidsom je

107 »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990–1992), Družbeno-politični zbor, 34. seja, 25. 3. 1992,« dostopno na: *Slovenski parlamentarni korpus*, <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/DruzPolZb-Seja-034-1992-03-25.xml>.

108 »Sprejeli proračunski zakon in usklajen svezhenj dopolnil,« *Delo*, 28. 3. 1992, 3.

109 »Sindikalni prvi maj malo drugače,« *Delo*, 5. 5. 1992, 7.

110 »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990–1992), Zbor združenega dela, 45. seja, 11. 6. 1992,« dostopno na: *Slovenski parlamentarni korpus* <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/ZbZdruDel-Seja-045-1992-06-11.xml>.

111 »Poslanske pobude in vprašanja,« *Delo*, 12. 6. 1992, 4.

112 »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990–1992), Družbeno-politični zbor, 39. seja, 11. 6. 1992,« dostopno na: *Slovenski parlamentarni korpus*, <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/DruzPolZb-Seja-039-1992-06-11.xml>.

113 Sonja Merljak, »Varno drogiranje,« *Delo*, 22. 5. 1992, 11.

114 Sonja Merljak, »Pomagati je mogoče tudi z nadomestkom,« *Delo*, 22. 5. 1992, 11.

115 Marjana Triler, »Planina noče mrtvaškega plesa,« *Delo*, 7. 7. 1992, 2.

sicer človeško razumljiv, je komentirala novinarka, vendar je narkomanija v Sloveniji še kako prisotna: ogromno jih je na Obali, pa v štajerski prestolnici, da o Ljubljani ne govorimo. Zatiskanje oči ne pomaga, komune za zdravljenje pa so dokazano učinkovita metoda soočenja s problematiko.¹¹⁶ V pismih bralcev se je oglasil tudi kaplan v Postojni Bogdan Vidmar, ki je opozoril na moralno dvoličnost nasprotnikov komune. Najbolj glasni so tisti, je bil jasen kaplan, ki menijo, da je treba skupnost preprečiti zaradi širjenja narkomanije in aidsa. Pri tem pozabljajo, da so narkomani in okuženi že med nami. »Mar nočni lokali, beznice, disko klubi itd. (za katere ob odpiranju ni nobenega referenduma) niso nevarni za širjenje mamil in aidsa?«¹¹⁷

Kljub medijski naklonjenosti do metod don Pierina so strokovnjaki še vedno veliko stavili na pomoč metadonske terapije, ki bi jo bilo treba zakonsko opredeliti. Za metadonsko terapijo se zavzemajo predvsem preventivno usmerjeni strokovnjaki, je v *Delu* pisal Dušan Nolimal, medtem ko ji nasprotujejo nekateri strokovnjaki s področja mentalnega zdravja in vsi tisti, ki »jim je moraliziranje in politiziranje problematike zlorabe heroina in aidsa pomembnejše od pragmatičnega ukrepanja.«¹¹⁸ Poleg medijskega poudarjanja naveze med aidsom in narkomanijo je v letu 1992, sodeč po objavah v *Delu*, napredovala popularizacija kondomov. Ob začetku šolskega leta so jih brezplačno delili v knjigarnah DZS – na zavitkih s kondomi je pisalo, da je pomembno sodelovati in zmagati.¹¹⁹ Študentska organizacija Univerze v Ljubljani in Inštitut za varovanje zdravja sta za svetovni dan aidsa pripravila skupno akcijo v boju proti aidsu. Organizirali so koncert in namestili prvi kondomat na Filozofski fakulteti. S telefonskim žetonom B so lahko študenti kupili tri kondome. Evita Leskošek z IVZ je poudarila, da pri njih namenjajo največ pozornosti ozaveščanju osnovnošolcev sedmega in osmega razreda. V Galeriji Škuc so odprli razstavo plakatov proti aidsu in pripravili videoprojekcijo, na katero so povabili srednješolce, za osnovnošolce pa so organizirali kvize po šolah.¹²⁰ Na stojnici Stigme na Čopovi ulici v Ljubljani so lahko mimoidoči mimogrede pograbili zastoj kondome in prevzeli informativni material.¹²¹ Ob svetovnem dnevu aidsa leta 1992 se je prvič uveljavilo nošenje rdečih pentelj. Dragica Bošnjak je bralce vprašala, ali se jim zdi prismuknjeno, ko v teh dneh srečujejo nekakšne čudne svate z rdečimi pentljami. Če so kakorkoli pritegnili pozornost ali koga spravili v zadrego, potem akcija ni bila strel v prazno. Okuženi in njihovi svojci doživljajo velike stiske – v prvi vrsti zato, ker aids še vedno ni ozdravljiv, pa tudi zato, ker je javnost v zadnjem času tako sovražna do vsega drugačnega. Poleg strokovne pomoči so pomembne predvsem domiselne akcije, pisane na kožo mladini, je zaključila novinarka, »da bi bila bolj poučena o dejstvih, da bi postala tudi bolj človeška. In bolj razsodna.«¹²²

116 Dragica Bošnjak, »Strah pred drugačnostjo,« *Delo*, 7. 7. 1992, 3.

117 Bogdan Vidmar, »Referendum za ‚Skupnost Srečanje‘ v Planini,« *Delo*, 2. 7. 1992, 7.

118 Dušan Nolimal, »Metadonske programe naj vodijo strokovnjaki,« *Delo*, 22. 7. 1992, 6.

119 »Kondomi v knjigarnah DZS,« *Delo*, 3. 9. 1992, 2.

120 Marjana Dimc, »Študentje so začeli boj proti aidsu,« *Delo*, 25. 11. 1992, 1.

121 »Akcija društva Stigma na Čopovi,« *Delo*, 2. 12. 1992, 1.

122 Dragica Bošnjak, »Aids,« *Delo*, 2. 12. 1992, 1.

Zaključek

Kakšne so bile osnovne politične in družbene poteze epidemije aidsa v Sloveniji v obdobju 1987–1992? V prijavi dodatne raziskave raziskovalnega programa o politični zgodovini aidsa smo postavili hipotezo, da je javni govor o aidsu pomenil preslikavo perečih družbenih izzivov javnega zdravja in odnosa do marginalnih skupin v politične zahteve. To je prav gotovo držalo za obdobje 1987–1992. Gejevsko gibanje se je v veliki meri profiliralo skozi problematiko aidsa – druge izbire gibanje tudi ni imelo, samo-organizacija je bila zanje dobesedno življenjskega pomena. Najbolj očitni lastnosti dinamike v zvezi z aidsom v javnosti med letoma 1987 in 1993 sta »degejzacija« aidsa in simbolni premik pozornosti s homoseksualcev na intravenozne uživalce drog. Če se je v slovenski splošni in strokovni javnosti zmanjšala problematizacija homoseksualcev kot skupine visokega tveganja, je v javnosti druga kategorija prebivalstva z visokim tveganjem – intravenozni narkomani – pridobila na statusu problematične »skupine«. Zapisali smo tudi hipotezo, da je bila politična klima odprtosti in demokratizacije javnosti v osemdesetih in devetdesetih naklonjena soočenju z aidsom. To drži le deloma in terja dodatno obrazložitev. Politična klima odprtosti je bila značilna za večji del strokovne javnosti, medijev in za del politike, vendar so vzporedno potekali tudi tihi procesi odiranja skupin z visokim tveganjem na rob družbe. Politika je problematiko aidsa izrabljala na različne načine. V primeru afere Magnus leta 1987 so politični akterji uporabljali aids kot orodje za discipliniranje uporniške frakcije slovenske mladinske organizacije, pri čemer je zanimiva dinamika med federalnimi in republiški strukturami. Pomembno vlogo je imela tudi jugoslovanska javnost. Klima odprtosti neposredno pred vzpostavitvijo večstrankarskega sistema in po njej je puščala dovolj prostora za gejevsko gibanje in za preventivo z narkomani (deljenje igel), vendar je po drugi strani omogočila in legitimirala populistične politike, ki so izkoriščale strah pred temi skupinami. Na primeru nasprotovanja komuni v Planini lahko opazimo pojav »grassroot« populizma v majhnih skupnostih. Ta je bil usmerjen proti (lokalni) oblasti in tudi proti lokalnim cerkvenim institucijam, ki so poskušale organizirati komuno za odvajanje.

Vprašanja promocije in uporabe kondomov, zdravljenja narkomanov in preventive so se z vzpostavitvijo parlamentarne demokracije močno politizirala. Ta vprašanja so bila politična tudi prej, vendar na drugačen način. V sistemu socialističnega samoupravljanja so imele DPO strukturno drugačno funkcijo kot stranke v parlamentarni demokraciji. Predstavniki različnih DPO so lahko po delegatskem sistemu in SIS vplivali tudi na politiko javnega zdravja. Sistem je bil medsebojno povezan in težko pregleden, vendar DPO niso tekmoval v odprtem ideološkopolitičnem boju. Načeloma so iskali soglasje (na osnovi uveljavljene ideološke in politične strukture), kar je organizacijam javnega zdravstva s spretnim iskanjem konsenza omogočilo uveljavitev preventivnih in nediskriminatornih ukrepov: ko so bili ukrepi sprejeti, so jih – vsaj načeloma – sprejele vse DPO in tudi celotna medijska in politična javnost. V parlamentarni demokraciji politika deluje preko drugih mehanizmov, v parlamentu se soočajo povsem

nasprotna stališča. Preventivni ukrepi proti aidsu postanejo material za strankarske boje. Določene politične stranke »posvojijo« boj proti aidsu, druge ga marginalizirajo in predstavljajo kot promocijo nasprotnih strank. Stranke levega in liberalnega pola so še pred sprejetjem nove slovenske ustave predlagale nediskriminatorne in preventivne ukrepe, hkrati pa so problematiko aidsa uporabljale za lastno politično afirmacijo. Stranke desnega političnega pola so aids izkoristile za poudarjanje družinskih vrednot in zvestobe. Politika javnega zdravja, ki je že po definiciji nacionalna in nadstrankarska, postane posredno navezana na strankarsko politiko, kar ji (lahko) zmanjšuje kredibilnost. Nadaljevanje uspešnih preventivnih in nediskriminatornih politik v devetdesetih letih 20. stoletja v Sloveniji je omogočila tudi naklonjenost vodilne stranke LDS, ki je boj proti aidsu ponotranjila kot eno izmed svojih tem. Zanimivo bi bilo raziskati, kako so se spremembe v politični krajini po letu 2000, še zlasti po letu 2004, odražale v javnih politikah proti aidsu.

V arhivu NIJZ najdemo podatek, da je bila nova komisija za aids ustanovljena 26. januarja 1993, dan po formiranju druge Drnovškove vlade (25. januarja 1993). Predsednica komisije je postala Dunja Piškur Kosmač, ki je pridobila tudi funkcijo državne sekretarke na Ministrstvu za zdravstvo. Komisijo za aids so istega leta razširili s člani za visokoprioritetne aktivnosti za preprečevanje aidsa, med njimi sta bila tudi predstavnik Roza kluba Brane Mozetič in strokovni sodelavec IVZ za droge dr. Milan Krek. Na sestanku komisije 16. junija 1993 je predsednica komisije predstavila predlog slovenskega programa za preprečevanje aidsa iz leta 1990, ki je služil kot okvirna osnova za pripravo konkretnega kratkoročnega načrta dela za posamezna področja dela.¹²³ To dokazuje, da spopadanje z aidsom v prehodu med dvema družbenima sistemoma ni bilo samo v znamenju kontinuitete vidnih akterjev boja proti aidsu, ampak je šlo tudi za kontinuiteto pristopov. Ti so temeljili na inkluzivnosti, osveščanju, preventivi in predvsem na delovanju proti vsakršni diskriminaciji. V naslednjih letih je komisija izjemno aktivno delovala na področju preventive in osveščanja ter pri pripravi normativnih okvirov za spopadanje z aidsom, predvsem pa se je okrepilo sodelovanje z nevladnim sektorjem. Delovanje, učinki in odmevnost komisije si nedvomno zaslužijo podrobno historiografsko analizo, ki na žalost presega okvire zastavljenega prispevka.

Viri in literatura

Arhivski viri

- NIJZ - Nacionalni inštitut za javno zdravje:
 - Nerazporejeno gradivo, 1987–1990.
- SI AS - Arhiv Republike Slovenije:
 - SI AS 537, Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva, 1987.
 - SI AS 538, Predsedstvo Republiške konference Zveze socialistične mladine Slovenije, 1989, 1990.

¹²³ NIJZ, Zapisnik sestanka komisije za aids z dne 17. 6. 1993.

Časopisi

- *Delo*, 1986–1992.

Literatura

- Bakše, Ingrid. »Po stranski poti do diskriminacije.« *Mladina*, 3. 4. 1987.
- Bakše, Ingrid. »Represija, nova družbena gibanja in initiative.« V: *Kompendij za bivše in bodoče politike ali popotovanje od Krškega do Portoroža*. Ur. Bojana Leskovar, 10-16. Ljubljana: ČKZ, 1989.
- Drinovec, Borut. »Aids Podcenjujemo.« *Delo*, 27. 11. 1991.
- Bošnjak, Dragica in Djordje Galić. »Aids, bolezen telesa in duše.« *Delo*, 4. 12. 1987.
- Bošnjak, Dragica in Djordje Galić. »Aids, bolezen telesa in duše.« *Delo*, 16. 12. 1987.
- Bošnjak, Dragica in Djordje Galić. »Aids, bolezen telesa in duše.« *Delo*, 31. 12. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Aids je treba sistematično raziskovati in preprečevati.« *Delo*, 17. 6. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Aids po naše.« *Delo*, 7. 10. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Aids.« *Delo*, 2. 12. 1992.
- Bošnjak, Dragica. »Bodo prihodnje generacije zdrave, vendar spolno zavrt.« *Delo*, 24. 12. 1988.
- Bošnjak, Dragica. »Boj proti aidsu narekuje enotne preventivne ukrepe.« *Delo*, 7. 10. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Epidemija je tu.« *Sobotna priloga*, 30. 11. 1991.
- Bošnjak, Dragica. »Kaj (ne) vedo mladi o spolnosti in aidsu II.« *Delo*, 27. 3. 1991.
- Bošnjak, Dragica. »Neodgovorno omahovanje.« *Delo*, 26. 3. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Nujno testirati kri povsod po državi.« *Delo*, 17. 6. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Obveščanje je še vedno edino orožje proti širjenju aidsa.« *Delo*, 15. 12. 1988.
- Bošnjak, Dragica. »Pri frizerju in kozmetičarju bomo zdaj varni pred aidsom.« *Delo*, 15. 1. 1988.
- Bošnjak, Dragica. »Strah pred drugačnostjo.« *Delo*, 7. 7. 1992.
- Bošnjak, Dragica. »Uspešen boj proti aidsu terja načrtno preventivno ukrepanje.« *Delo*, 12. 6. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »V nekaterih bolnišnicah zmanjkuje celo antibiotikov.« *Delo*, 20. 9. 1991.
- Bošnjak, Dragica. »Znanje pomaga proti aidsu.« *Delo*, 17. 6. 1987.
- Bošnjak, Dragica. »Živeti z aidsom: varno, manj varno, nevarno.« *Delo*, 5. 12. 1989.
- Bregar, Jožica. »Kako z aidsom.« *Delo*, 15. 9. 1987.
- Dannatt, Adrian. »Slovenija, kulturni živčni vozec Evrope.« *Delo*, 11. 7. 1991.
- Dimc, Marjana. »Študentje so začeli boj proti aidsu.« *Delo*, 25. 11. 1992.
- Dobnikar, Romana. »Bi kongres homoseksualcev povečal nevarnost aidsa.« *Delo*, 18. 3. 1987.
- Dolenc, Anton. »Temelj zdravniške odgovornosti in ravnanja je spoštovanje življenja.« *Delo*, 16. 1. 1991.
- Gabrič, Aleš. »Zaosrenost mednacionalnih odnosov.« V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*. Ur. Jasna Fischer et al., 1167–74. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Gerdina, Tomaž in Vesna Marinčič. »Aids je epidemija prihodnosti, zaradi nje bodo umirali samo nevedni.« *Sobotna priloga*, 7. 2. 1987.
- Gjurin, Velemir. »Jezikovno razsodišče: Aids škodi tudi slovenščini.« *Delo*, 17. 1. 1987.
- Guzej, Tine. »Kondom je luksuz.« *Delo*, 5. 6. 1987.
- Kališnik, Primož. »Tudi pri nas kondom za zdravje.« *Delo*, 23. 7. 1987.
- Korade, Dragica. »Je strah pred družbenim ponižanjem hujši kot strah ped boleznijo?« *Delo*, 24. 7. 1987.
- Korade, Dragica. »Nevarno je pozabiti na aids.« *Delo*, 19. 4. 1988.
- Kovačič, Janez. »AIDS in kongresniki.« *Delo*, 19. 3. 1987.
- Kozinc, Nina. »Drugače z uživalci mamil.« *Delo*, 30. 5. 1991.
- Krušič, Slavi, ur. *Koga Voliti?! Programi političnih strank in list na spomladanskih volitvah*. Ljubljana: Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja Edvard Kardelj, 1990.

- Kuhar, Roman. *Medijske podobe homoseksualnosti: analiza slovenskih tiskanih medijev od 1970 do 2000*. Ljubljana: Mirovni inštitut, 2003.
- Lesjak, Miran. »120 kandidatov tretjega bloka.« *Mladina*, 9. 2. 1990.
- Likar, Miha. »M. Likar: delamo na up in se počutimo kot obtoženci.« *Delo*, 28. 11. 1990.
- Likar, Miha. »Virus aidsa je zbežljaj.« *Sobotna priloga*, 15. 7. 1989.
- Lipušček, Uroš. »Aids postaja največja nevarnost človeškemu zdravju v tem stoletju.« *Delo*, 24. 11. 1986.
- Marjana Triler. »Planina noče mrtvaškega plesa.« *Delo*, 7. 7. 1992.
- Merljak, Sonja. »Pomagati je mogoče tudi z nadomestkom.« *Delo*, 22. 5. 1992.
- Merljak, Sonja. »Varno drogiranje.« *Delo*, 22. 5. 1992.
- Močnik, Rastko. »Demokratske sile in poskus vpeljave izjemnega stanja.« *Mladina*, 27. 3. 1987.
- Mozetič, Brane. »Sklad za boj proti aidsu.« *Delo*, 3. 1. 1990.
- Nešović, Branimir. »Težave zdravstva na Kosovu.« *Delo*, 9. 10. 1989.
- Nolimal, Dušan. »Alkohol, tobak, kanabis, heroin ... že v šolski klopi.« *Delo*, 29. 10. 1991.
- Nolimal, Dušan. »Ko je virus nevarnejši od heroina.« *Sobotna priloga*, 11. 5. 1991.
- Nolimal, Dušan. »Metadonske programe naj vodijo strokovnjaki.« *Delo*, 22. 7. 1992.
- Novak, Marja. »S pravico do drugačnosti.« *Delo*, 26. 9. 1990.
- Pirnat, Rajko. »Nobene tuje vojske v Slovenijo.« *Delo*, 4. 12. 1991.
- Piškur Kosmač, Dunja. »Aids in nemoč zdravstva.« *Delo*, 28. 11. 1990.
- Skušek-Močnik, Zoja. »Homoseksualci, Judje, boljševiki.« *Mladina*, 10. 4. 1987.
- Sontag, Susan. *AIDS and Its Metaphors*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 1989.
- Stambolič, Vuk. »Živeti z aidsom, 3. nadaljevanje.« *Delo*, 31. 7. 1989.
- Šipek, Špela. »Stigma za pomoč mladim, ki so zasvojeni z mamili.« *Delo*, 5. 4. 1991.
- Šuligoj, Boris. »Naivni zasvojenici z mamili.« *Delo*, 7. 6. 1991.
- Šuligoj, Boris. »Vse bolj kakovostna propaganda.« *Delo*, 7. 11. 1988.
- Vidic, Ivan. »Zahteva po analizi dela ZSM Slovenije.« *Delo*, 13. 3. 1987.
- Vidmar, Bogdan. »Referendum za »Skupnost srečanje« v Planini.« *Delo*, 2. 7. 1992.
- Voljč, Božidar. »Mnenje o zloženki o aidsu.« *Sobotna priloga*, 30. 5. 1987.
- Vukelič, Majda. »Odprava smrtno kazni za kaznivo dejanje umora.« *Delo*, 24. 3. 1989.
- Žitko, Mihaela. »V naši državi je za aidsom zbolelo že osemdeset ljudi.« *Delo*, 5. 5. 1989.
- Žitko, Mihaela. »Najnovejši podatki o aidsu.« *Delo*, 14. 7. 1989.
- Žitko, Mihaela. »Po uradnih podatkih je v Sloveniji 31 seropozitivnih.« *Delo*, 23. 2. 1988.
- Žitko, Mihaela. »Znanje je še vedno edino orožje v boju z aidsom.« *Delo*, 4. 10. 1988.

Spletni viri

- *Concordance*. »siParl 2.0 (parlament 1990-2018).« Dostopna na: https://www.clarin.si/kontext/first_form?corpname=siparl20. Pridobljeno 1. 11. 2021.
- *Dariah.si*. »Seje Državnega zbora Republike Slovenije.« Dostopno na: <https://dariah-si.github.io/siParl/SDZ.html>. Pridobljeno 1. 11. 2021.
- *The Joint Action on HIV and Co-infection Prevention and Harm Reduction (HA-REACT)*. »Ne umrite zaradi užitka ali strahu.« Dostopno na: <https://www.hareact.eu/en/publication/ne-umrite-zaradi-u%C5%BEitka-ali-od-strahu>. Pridobljeno 10. 10. 2021.
- *Slovenski parlamentarni korpus*. »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990-1992), Zbor združenega dela, 40. seja, 11. 3. 1992.« Dostopno na: <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/ZbZdruDel-Sea-040-1992-03-11.xml>. Pridobljeno 1. 11. 2021.
- *Slovenski parlamentarni korpus*. »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990-1992), Družbeno-politični zbor, 34. seja, 25. 3. 1992.« Dostopno na: <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/DruzPolZb-Sea-034-1992-03-25.xml>. Pridobljeno 1. 11. 2021.

- *Slovenski parlamentarni korpus*. »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990-1992), Zbor združenega dela, 45. seja, 11. 6. 1992. Dostopno na: <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/ZbZdruDel-Sea-045-1992-06-11.xml>. Pridobljeno 1. 11. 2021.
- *Slovenski parlamentarni korpus*. »Skupščina Republike Slovenije, 11. mandat (1990-1992), Družbeno-politični zbor, 39. seja, 11. 6. 1992.« Dostopno na: <https://exist.sistory.si/exist/apps/parla/DruzPolZb-Sea-039-1992-06-11.xml>. Pridobljeno 1. 11. 2021.

Marko Zajc

**FROM MAGNUS TO PLANINA
AIDS IN SLOVENIA 1987–1992
BETWEEN POLITICS, PUBLIC HEALTH, AND SOCIETY**

SUMMARY

The article is conceived as an attempt to provide a historical overview of the political history of AIDS from the second half of the 1980s to the early 1990s. The contribution is based mainly on the references to the disease in the central Slovenian daily newspaper *Delo*. The archival materials of the National Institute of Public Health (NIJZ) on this issue, which have yet to be sorted, should also be highlighted as an important source. The presence of this issue in the parliamentary bodies has been analysed and contextualised using the Slovenian Parliamentary Corpus, which consists of digitised parliamentary materials and was prepared by the INZ Infrastructure Programme in the context of the Slovenian Common Language Resources and Technology Infrastructure (*clarin.si*). In the application for additional research in the context of the research programme on the political history of AIDS, we have hypothesised that the public discourse on AIDS converted the pressing public health issues and attitudes towards marginalised groups into political demands. This was certainly true of the 1987–1992 period. The gay movement was profiled mainly through the issue of AIDS as it had no other choice, and the life of its members literally depended on self-organisation. The most notable feature of the AIDS dynamic in the public sphere between 1987 and 1993 is the so-called “de-gayisation” of AIDS and the symbolic shift of the so called “most-at-risk group” from homosexuals to intravenous drug users. We have also hypothesised that the political climate of openness and democratisation of the public in the 1980s and 1990s was favourably inclined towards confronting AIDS. This is only partially true and requires further elaboration. The political climate of openness characterised the majority of the professional public, the media, and a part of the politics. However, a quiet marginalisation of high-risk groups was also taking place simultaneously. The politics exploited the AIDS issue in different ways. In the

case of the Magnus affair in 1987, the political actors used AIDS as a tool to discipline a rebellious faction of the Slovenian youth organisation. In this regard, the dynamic between the federal and republican structures is interesting. The Yugoslav public also played an important role. The atmosphere of openness in the period immediately before and after the adoption of the multi-party system left enough room for both the gay movement and the prevention aimed at drug addicts (needle sharing), while, on the other hand, it also enabled and legitimised the populist policies that exploited the fear of these groups. The example of the opposition to the drug recovery community in Planina shows the emergence of “grassroots” populism in small communities. It was directed both against the (local) authorities and the local church institutions, which were trying to organise a drug recovery community.

Issues such as condom promotion and use, treatment of drug addicts, and prevention became highly politicised with the establishment of parliamentary democracy. These issues had been political even before, but in a different manner. The structural function of socio-political organisations in the socialist self-management system was different from the one that political parties have in the parliamentary democracy. The representatives of various socio-political organisations were also able to influence the public health policy through the delegate system and self-management interest associations. The system was interconnected and lacked transparency, but socio-political organisations did not participate in an open ideological-political struggle. In principle, a consensus was sought (based on the established ideological and political structure), allowing public health organisations to implement preventive and non-discriminatory measures through skilful consensus building: once the measures were adopted, they were accepted – at least in principle – by all socio-political organisations and by the entire media and political public. In the parliamentary democracy, politics works through different mechanisms, and in the parliament, completely opposing views clash. AIDS prevention measures become a matter of the struggle between political parties. Certain political parties “adopt” the fight against AIDS, while others marginalise it and present it as a promotion of the opposing parties. Even before the adoption of the new Slovenian Constitution, the parties of the left and liberal poles would propose non-discriminatory and preventive measures while at the same time taking advantage of the AIDS issue for their own political affirmation. The parties of the political right used AIDS to emphasise family values and faithfulness. The public health policy, which is by definition national and trans-partisan, becomes indirectly dependent on party politics, which (potentially) reduces its credibility.